

KRONOLOGIJA BORAVAKA DRUGA TITA U GRADOVIMA I MJESTIMA SR HRVATSKE

1. SR HRVATSKA

Josipa Paver, Arhiv Hrvatske, Zagreb, Marulićev trg 21.

1. Zagreb. Iz više nego bogatoga životnog puta Josipa Broza Tita, metalskog radnika, revolucionara, partijskog rukovodioca, vojskovođe i državnika, predanog borca za mir u svijetu, teško je izdvojiti neke datume ili pak neke događaje i proglasiti ih značajnijima od drugih, utoliko više što su uz njegovo ime vezane sve najbitnije odluke naše borbe, revolucije i poslijeratnog razvitka.

Na brojnim putovanjima u zemlji i inozemstvu njegova je aktivnost bila vrlo raznolika i intenzivna. Svakodnevno je istupao, upućivao poruke, kontaktirao s narodom, s državnim i partijskim rukovodiocima, predstavnicima narodne vlasti, stranim državicima ili diplomatskim predstavnicima. Pojedina mjesta i regije u Hrvatskoj posjećivao je u različitim prilikama: da bi se upoznao s uspjesima i dostignućima u razvoju pojedinih općina ili regija, da bi pružio pomoć i savjet, da bi sudjelovao u proslavama obljetnica važnih događaja iz povijesti naših naroda ili prošlosti revolucionarnoga radničkog pokreta. Njegova brojna putovanja po zemlji bila su redovito susreti s radnicima i seljacima, s omladinom i pionirima, susreti s narodom, kojemu se uvijek iznova obraćao i iz kojega je crpio snagu za svoj naporan rad. U kriznim trenucima uvijek se obraćao narodu. Uvijek je imao hrabrosti da mu kaže istinu, pa ma kako ona bila teška i uvijek je znao pokazati pravi put i izlaz iz teškoća.

Kronologija njegovih posjeta pojedinim mjestima i gradovima Hrvatske, prikazana po regijama, samo je mali isječak iz bogate i raznovrsne Titove djelatnosti, ali se i iz toga malog dijela vidi Titova povezanost s narodom iz kojeg je ponikao i s radničkom klasom kojoj je uvijek pripadao.

Tito je neobično volio Zagreb, što je sasvim razumljivo, jer je njegova revolucionarna djelatnost do rata bila neraskidivo vezana uz taj grad, uz njegov radnički pokret i zagrebačku partijsku organizaciju. Upravo je u Zagrebu Josip Broz 1920. god. postao član KPJ. Ovdje je 1927.

i 1928. god. kao sekretar Mjesnog komiteta poveo odlučnu bitku protiv frakcionaštva, koje je razjedalo Partiju i prijetilo jedinstvu radničke klase, položio temelje snažnoj kadrovskoj partiji s osloncem na široke narodne mase. Nakon izlaska s robije, ilegalac Broz ponovo je došao u Zagreb, gdje je odmah postao član Biroa PK KPJ za Hrvatsku i Slavoniju, te član Politbiroa CK KPJ. Ljeti 1937. god. pripremio je osnivački kongres KPH, a samo nekoliko dana kasnije preuzeo je tešku i odgovornu dužnost sekretara Partije, te počeo intenzivan rad na njenom jačanju i konsolidiranju. U zagrebačkoj Dubravi organizirao je V zemaljsku konferenciju KPJ, koja je po svom značenju i donesenim zaključcima bila zapravo kongres, a do sredine svibnja 1941. god. iz Zagreba rukovodi pripremama za oružani ustanak. U prvom ratnom proglasu CK KPJ, 15. travnja 1941, Tito piše:

»Vi koji se borite i ginete u borbi za svoju nezavisnost, znajte da će ta borba biti okrunjena uspjehom, pa ma vi sada sa nadmoćnijim neprijateljem i podlegli u toj borbi. Ne klonite duhom, zbijte čvrsto svoje redove, dočekajte uzdignute glave i najteže udarce! Komunisti i čitava radnička klasa Jugoslavije ustrajaće do konačne pobjede u prvim redovima borbe protiv osvajača... Stvorit će se na istinskoj nezavisnosti svih naroda Jugoslavije slobodna bratska zajednica.« A četiri godine kasnije, u oslobođenoj i ujedinjenoj domovini, samo nekoliko dana nakon oslobođenja, Tito dolazi u Zagreb. Bilo je to 21. svibnja 1945, i od tada svake godine, a često i nekoliko puta godišnje dolazi u Zagreb. U njemu prima državnike i diplomate, prisustvuje kongresima i značajnim sjednicama partijskih organa i organa narodne vlasti, skupovima i manifestacijama, obilazi poduzeća, razgovora s radnicima. Jednom prilikom, čestitajući Zagrepčanima godišnjicu održavanja Osme konferencije zagrebačkih komunista, rekao je: »Ponosan sam što je moja revolucionarna aktivnost počela i bila usko vezana za takvu sredinu, u kojoj sam uprkos brojnim teškoćama i uvjetima ilegalnog rada, osjećao istinsko zadovoljstvo revolucionara.« Boraveći prvi put u oslobođenom Zagrebu od 21. do 26. svibnja 1945, održao je govor na Trgu Republike pred 200.000 ljudi i tom prilikom, između ostalog, rekao: »Poslije 4 godine pružila mi se mogućnost da ponovo budem u nama svima dragom Zagrebu. Kroz to vrijeme propatio je hrvatski narod mnogo kao i svi narodi Jugoslavije...« i dalje: »Nova Jugoslavija nije stvorena za zelenim stolom, nego u četverogodišnjim mukama i patnjama svih naših naroda.« Svoj rođendan, prvi u oslobođenoj domovini, Tito je dočekao u Zagrebu, primio delegaciju pionira, a potom i delegaciju zagrebačkih radnika. Na putu za Sloveniju, posjetio je rodno mjesto Kumrovec, a na povratku se ponovo dva dana zadržao u Zagrebu (2. i 3. lipnja 1945). Tom je prilikom, u prisustvu Vladimira Bakarića, primio papina izaslanika Markuccija i delegaciju katoličkog svećenstva, kojoj je tom prilikom rekao: »Moram Vam reći da ja kao Hrvat nisam bio zadovoljan držanjem jednog dijela katoličkog svećenstva u ovim teškim historijskim momentima, koji su stajali velikih

žrtava. Oprostite mi moju iskrenost, ali ja govorim otvoreno, onako kako mislim, nisam bio zadovoljan. Samo, to ne znači da mi osuđujemo, niti da ja osuđujem svećenstvo uopće. Mislim da vi znate da se veliki dio svećenstva i to baš mlađeg, odbio od starih svećenika, naročito od sljedbenika velikog Strossmayera, sljedbenika jugoslavenske ideje. Razumije se, nama je u toku borbe stalno bila pred očima misao, da pitanje religije ima neosporno značenje za naš narod i da se to pitanje, kao i pitanje crkve i odnosa crkve prema državi ne može riješiti dekretom, jer su takva rješenja uvijek trpjela neuspjehe i štetila zajednici, općenarodnoj stvari. Rukovodeći se tom misli, tom idejom vodiljom, mi smo se sada prihvatili posla da se dogovorimo i nađemo najpogodnije rješenje.«

U pratnji predsjednika vlade Narodne republike Hrvatske Vladimira Bakarića, 11. svibnja 1946. Tito prisustvuje III kongresu Narodne omladine Jugoslavije, a slijedećeg dana, 12. svibnja primio je povelju počasnog građanina grada Zagreba. Zahvaljujući na izboru, Tito je rekao: »Ja sam u tom gradu mnogo proživio — djetinjstvo, časove borbe i najteže časove, ali mi nikada nije bilo suđeno da postanem građanin Zagreba.« Putujući kroz Hrvatsko zagorje, posjetio je 13. svibnja svoju rodnu kuću u Kumrovcu, a potom i Klanjec. Slijedećeg dana primio je u Zagrebu omladinu Julijske krajine, koja je sudjelovala u radu III kongresa Narodne omladine Jugoslavije. Dana 16. svibnja posjetio je tvornicu »Rade Končar«, koju će idućih godina posjetiti još nekoliko puta. Tijekom 1946. god. Tito je još u dva navrata boravio u Zagrebu. Između ostalog, 31. listopada prisustvuje veličanstvenom predizbornom mitingu Narodnog fronta Hrvatske. Od Titovih posjeta Zagrebu u 1947. god. spomenut ćemo samo da je 28. prosinca prisustvovao svečanoj sjednici JAZU, na kojoj je izabran za počasnog člana. Od 22. do 26. studenog 1948. prisustvoavao je II kongresu KPH, gdje je rekao: »Mi moramo učiti mase, ali moramo i učiti od masa.« Nastavio je riječima: »Jedinstvo naše zemlje je iznad svega, jer bez jedinstva misli i akcije ne može biti uspjeha i mi nećemo dozvoliti nikome, pa ma s koje strane to bilo da nam remeti put kojim idemo u izgradnji socijalizma. « Inače, od 1947. god. predsjednik Tito redovito svake godine prisustvuje otvaranju zagrebačkog velesajma, a posjećuje i druge priredbe u gradu npr. izložbu sredovjekovne umjetnosti naroda Jugoslavije 1951. godine. Sudjelujući u radu III kongresa AFŽ-a 28. i 29. listopada 1951, drug Tito je održao govor u kojem je istakao rad i ulogu žena u našoj socijalističkoj stvarnosti, osvrnuo se na naše privredne probleme i na mjere koje poduzima savezna vlada radi ublažavanja posljedica suše, osudivši rasipnički odnos prema narodnoj imovini. Govoreći o djelovanju reakcije iz inozemstva i o napadima Informbiroa, Tito je ukazao na štetne i destruktivne kritike u našoj štampi te na pojavu karikatura koje idu za tim da razbiju naše jedinstvo.

Dana 8. rujna 1951. prisustvovao je radu II. kongresa Saveza sindikata Jugoslavije koji se održavao u Zagrebu, a od 2. do 7. studenog 1952.

sudjelovao je u radu VI kongresa KPJ, gdje je podnio referat »Borba komunista Jugoslavije za socijalističku demokraciju.« Govorio je o iskustvima prilikom izgradnje socijalizma u Jugoslaviji, ukazao na principe demokratizacije i decentralizacije u socijalističkoj Jugoslaviji, te o prvim iskustvima u radničkom upravljanju poduzećima. Govoreći o rezultatima izgradnje zemlje u toku Prve petoljetke i daljim investicijama u privredi, upozorio je da »ubuduće bez prethodno dobro razrađenih projekata i svestrano proverenog ekonomskog računa ne treba započinjati krupniju kapitalnu izgradnju. Ako je u teškoćama prvih godina ovakva izgradnja bila donekle opravdana, to ona sada apsolutno nije više i značila bi neodgovorno trošenje narodne imovine.« Za trajanja kongresa, posjetio je tvornicu »Prvomajska« i zgradu u Dubravi u kojoj se održala V zemaljska konferencija KPJ.

Isto je 12. prosinca 1959. kao generalni sekretar KPJ prisustvovao svečanoj sjednici Gradskog komiteta KPH Zagreba u povodu 40-godišnjice osnutka KPJ.

Nakon velike poplave u Zagrebu 1964. godine, drug Tito je 30. listopada doputovao u Zagreb, upoznao se s razmjerima poplave i obišao postradala područja, u prvom redu općine Trnje, Trešnjevku i Peščenicu, te Črnomerec. Prilikom proslave 300-godišnjice Zagrebačkog sveučilišta, drug Tito je 17. prosinca 1969. svečano promoviran u počasnog doktora. U svome govoru tim povodom, osvrnuo se na ulogu inteligencije u Jugoslaviji i napomenuo da univerziteti moraju biti otvoreni prema društvu i što neposrednije povezani s radnim organizacijama, gdje se stvaralački primjenjuju rezultati nauke i tehnike.

Tito je 18. rujna 1971. prisustvovao Jedanaestoj sjednici Predsjedništva SKJ koja je održana u Zagrebu i informirao Predsjedništvo o radu III konferencije nesvrstanih u Lusaki. Za vrijeme svog boravka u Zagrebu, četvrti put je posjetio tvornicu »Rade Končar« i vodio razgovore s političkim, privrednim, znanstvenim i javnim radnicima Hrvatske. U tim se razgovorima, između ostalog, osvrnuo na potrebu reorganizacije državne uprave i osnivanja Predsjedništva SFRJ, dok je 2. veljače 1971. ponovo vodio razgovore s članovima Izvršnog komiteta CK SKH o aktualnim političkim i ekonomskim pitanjima, te pripremama za predstojeće ustavne promjene. U toku 1971. god. predsjednik Tito je još nekoliko puta posjetio Zagreb — 1. rujna razgledao je tvornicu »Prvomajska«, a 30. studenog održao je sjednice s Izvršnim komitetom SK Hrvatske i rukovodiocima društveno-političkih organizacija Hrvatske, na kojima se raspravljalo o negativnim političkim kretanjima u SR Hrvatskoj, o uzrocima koji su doveli do štrajka na zagrebačkom sveučilištu i odgovornosti Komunisti. Dana 20. travnja 1972. Tito vodi razgovore s političkim aktivom Hrvatske o aktualnoj političkoj situaciji i djelovanju SKH, te o borbi protiv antisocijalističkih i nacionalističkih snaga i pojava. Slijedećeg dana polaže kamen-temeljac za Spomen-dom boraca NOR-a i

omladine Jugoslavije u Kumrovcu, a zatim u Zagrebu, 24. travnja, uručuje Miroslavu Krleži Orden bratstva i jedinstva sa zlatnim vijencem. U rujnu iste godine razgovarao je s članovima aktiva Gradske konferencije SK, a početkom prosinca u Sesvetama je razgovarao s članovima Odbora za proslavu 400-godišnjice seljačke bune.

Drug Tito 15. srpnja 1973. ponovo razgovara u Zagrebu s članovima Predsjedništva CK SKH, Predsjedništva SR Hrvatske i predsjednicima rukovodstava društveno-političkih organizacija. Pozitivno je ocijenio aktivnosti komunista i njihova nastojanja na idejnom, političkom i akcionom jačanju SKH. Prilikom tog boravka u Zagrebu posjetio je omladinsko naselje »Sedam sekretara SKOJ-a« kao i prilikom gotovo svakog boravka u Zagrebu i Kumrovcu. Na Dan Republike 1974. god. otvorio je Spomen-dom u Kumrovcu. U povodu 50-godišnjice kooptiranja Josipa Broza u Mjesni komitet KPJ Zagreba, održana je 24. ožujka 1977. svečana sjednica Gradske konferencije SKH u Zagrebu kojoj je prisustvovao i drug Tito. Slijedećeg je dana u Kumrovcu polaznicima prve i druge generacije političke škole SKH održao predavanje o historiji SKJ s posebnim osvrtom na ulogu Osme konferencije zagrebačkih komunista u borbi protiv frakcija, a za jedinstvo u KPJ. Drug Tito je 26. rujna 1977. godine još jednom doputovao u Zagreb, gdje je prisustvovao svečanoj sjednici CK SKH u povodu 40-obljetnice Osnivačkog kongresa KP Hrvatske. Prilikom svoga višednevnog boravka u Zagrebu, primio je delegaciju metalških radnika Hrvatske, zatim Antuna Augustinčića i Ivana Krajačića, a posjetio je u njegovu domu i Miroslava Krležu. Dana 10. rujna 1978. drug Tito je posjetio Samobor — mjesto održavanja Osnivačkog kongresa KPH, a zatim je slijedećeg dana u Zagrebu dočekaio kralja Švedske Karla XVI Gustava i kraljicu Silviju. Desetog svibnja 1979. predsjednik Tito je u Zagrebu primio predstavnike organa i službi sigurnosti sa saveznim sekretarom Herljevićem u povodu praznika Dana službe bezbjednosti i 35. godišnjice osnivanja te službe. Bio je to posljednji posjet predsjednika Tita Zagrebu.

2. Slavonija i Baranja. Devetog lipnja 1945, na povratku iz Zagreba, drug Tito se zaustavio u Osijeku. Najprije je posjetio ranjene borce koji su se liječili u bolnicama u osječkoj tvrđi, a zatim je okupljenim građanima održao govor u kojem je istaknuo da je u ratu izgubljeno 1,700.000 ljudi, da je zemlja razorena i da je osnovni zadatak svih radnih ljudi »da savladamo te teškoće, da sagradimo naša sela, da obnovimo transport, da zasijemo zemlju i omogućimo obradu naših polja, da omogućimo školovanje naše djece.«

Drug Tito je 17. srpnja 1953. (u Slav. Brodu) prisustvovao proslavi 10-godišnjice osnivanja šestog slavonskog korpusa. U pozdravnom govoru pred oko 300.000 ljudi Tito je govorio o osnivanju korpusa, osvrnuo se na našu vanjsku politiku, na problem Trsta, a zatim je govorio o unapređenju poljoprivredne proizvodnje. Poslije mitinga Tito je u pratnji Vla-

dimira Bakarića posjetio Tvornicu »Đuro Đaković« i razgledao postrojenja. U rujnu 1957. god. Tito je ponovo u Slavoniji — tom je prilikom posjetio Kombinat gume i obuće u Borovu, dok je u Osijeku obišao Livnicu i lanenu industriju. Dana 17. travnja 1964. obišao je krajeve Slavonije koji su nedavno stradali u potresu, posebno sela Brdsko Vinogorje, Bukovje i Podvinje. Na svom putu po Slavoniji drug Tito je 5. ožujka 1965. posjetio Borovo, Vukovar i Osijek, a 6. ožujka Drvno-industrijski kombinat u Đurđenovcu i Slavonsku Orahovicu, te kombinat Belišće. U razgovoru s predstavnicima pojedinih poduzeća interesirao se za probleme organizacije rada i za produktivnost. Prigodom proslave 25. godišnjice osnivanja VI slavonskog korpusa, 10. studenog 1968, drug Tito je pred više od 200.000 ljudi održao govor u kojem je ponovo ukazao na probleme podizanja produktivnosti rada u poljoprivredi, pojeftinjenja proizvoda radi konkurencije na međunarodnom tržištu i povećanja izvoza, te na potrebu integracije u poljoprivredi. Potom je u zgradi JNA vodio razgovore s privrednicima i predstavnicima društveno-političkih organizacija Slavonije i Baranje. Četrnaestog rujna 1973. drug Tito je ponovo doputovao u Osijek. Na Trgu slobode održao je govor u kojem je iznio svoje utiske i ocjene s nedavno održane konferencije nesvrstanih zemalja u Alžiru, a posebno se osvrnuo na događaje u Čileu.

Drug Tito je Slavonski Brod, na kratko vrijeme posjetio još nekoliko puta: u ožujku 1973. godine kad je razgovarao s društveno-političkim radnicima općine Slav. Brod, u rujnu 1974. kad je posjetio Agrokombinat »Jasinje« itd.

3. Bjelovar. Na svom putu iz Zagreba za Osijek Tito se 5. lipnja 1945. zaustavio u Bjelovaru. Njegov drugi posjet Bjelovaru slijedio je 1953. godine, kad je 4. listopada na proslavi 10-godišnjice osnivanja X zagrebačkog korpusa održao govor pred 200.000 ljudi. Nakon mitinga primio je u Kotarskom komitetu KPH nekoliko delegacija iz okoline Bjelovara i razgovarao s njima o problemima koji ih tište, osobito o pitanju školstva. S delegatima iz Cazme govorio je o lošim prometnim vezama, o potrebi gradnje pruge, a zatim se sreo s radnicima iz Velikog Trojstva, gdje je nekada i sam bio mehaničar. Tito je 14. rujna 1973. ponovo posjetio Veliko Trojstvo i razgledao izložbu o njegovu četverogodišnjem boravku i revolucionarnom radu u tom kraju. U Podgariću nedaleko od Garešnice, drug Tito je 9. rujna 1967. otkrio spomenik, a zatim je razgovarao sa starim borbicima i komunistima toga kraja.

4. Sisak. U ovaj grad mladosti Tito je navraćao četiri puta. Željezaru i Rafineriju Sisak posjetio je 28. srpnja 1951. Službeno je Tito ponovo posjetio Sisak 9. rujna 1969, kad je ponovo obišao Željezaru, Rafineriju, te Muzej revolucije. U razgovoru s predstavnicima privrednih i društveno-političkih organizacija osvrnuo se na problem nepokrivljenih investicija i naglasio: »... Oni objekti koji su nam neophodno potrebni i čija je izgradnja pri kraju, neka se što prije izgrade. Ali nove

velike investicije ni u kom slučaju ne dolaze u obzir.« Posljednji puta Tito je posjetio Sisak 20. IX 1975, kada je u govoru radnicima Željezare rekao: »Budite vi i dalje taj cement koji će učvršćivati našu socijalističku federativnu republiku Jugoslaviju, kao jedinstvenu državu, snažnu po svojim rezultatima, snažnu po svojoj klasnoj svijesti, snažnu u materijalnom i svakom drugom pogledu.«

Šestog listopada 1967. Tito je posjetio ustaničku Baniju — Glinu, Petrinju, Kostajnicu i Dvor. Na Baniju je došao iz Topuskog, gdje je 5. listopada razgovarao s rukovodiocima SR Hrvatske i svih općina Banije i Korduna. U Glini je posjetio Pamučnu predionicu, a u Petrinji Mesnu industriju »Gavrilović«.

5. Međimurje i Hrvatsko Zagorje. Tito je ovaj kraj posjetio nekoliko puta. Npr. u Varaždinu je službeno bio pet puta, u Krapini tri puta i u Čakovcu tri puta. U Kumrovec i Klanjec Tito je najčešće dolazio za vrijeme svojih boravaka u Zagrebu. Prvi put je Hrvatsko zagorje posjetio 26. kolovoza 1947, kada je obišao Klanjec, Krapinske Toplice, Oroslavje, Donju Stubicu, a zatim otputovao u Sloveniju.

Desetog svibnja 1952. posjetio je Krapinu u povodu 10-godišnjice oružanog ustanka naroda Hrvatskog zagorja i osmogodišnjice osnivanja Prve zagorske udarne brigade. U govoru pred oko 100.000 ljudi naglasio je da je »narod Hrvatskog zagorja ostao dosljedan svojim tradicijama«, a zatim se osvrnuo na odlučan stav Jugoslavije prema IB 1948. i osudio kampanju koja se vodila oko Trsta. U svome govoru Tito je, između ostalog, rekao: »Na jedno Vas upozoravam i stavljam Vam na srce — ma što došlo, ma kakvi bili naši odnosi s raznim zemljama, ma kakvi bili postupci raznih rukovodilaca susjednih zemalja prema nama, ma kako nas klevetali oni svim mogućim sredstvima i pokušavali da nas razbiju — nikad ne smijemo zaboraviti da to ne treba izjednačiti, identifikovati s narodom dotične zemlje. Naš je cilj da naša zemlja živi u miru.«

Varaždin je posjetio i 13. i 14. prosinca 1959. te u zgradi kotarskog NO-a razgovarao s predstavnicima općinskih komiteta i privrednih organizacija. U Hotelu »Istra« sreo se s drugovima s kojima je 1927. i 1928. radio u Nezavisnim sindikatima. U svibnju 1962. ponovo je posjetio Hrvatsko Zagorje, a u siječnju 1963. dolazi opet u Varaždin i razgovara s predstavnicima narodne vlasti i društveno-političkih organizacija o aktualnim društveno-političkim problemima i razvitku ovog kraja.

Osmog studenog 1965. obišao je livnicu varaždinske metalne industrije, Tekstilni kombinat »Varteks« i druga poduzeća, a zatim je u Čakovcu posjetio tekstilnu tvornicu i pogon za izradu betonskih proizvoda građevinskog kombinata »Međimurska«.

Cilj tih posjeta bio je prema Titovim vlastitim riječima, da vidi kako teče provođenje privredne reforme, ponajprije u prerađivačkoj industriji. Prilikom ponovne posjete Varaždinu u rujnu 1971. god. upo-

zorio je na mogućnost povratka naših radnika iz inozemstva i istaknuo da treba sve poduzeti da ih se što više vrati u domovinu. Posljednji je put Tito posjetio Hrvatsko Zagorje prilikom svog boravka u Kumrovcu, o čemu je već bilo riječi.

6. Karlovac. Tito je Karlovac posjetio prvi put nakon oslobođenja 1946. godine, te je tom prilikom bio i u Titovoj Korenici. Ponovo je posjetio Karlovac 27. srpnja 1955 u povodu 10-godišnjice oslobođenja i Dana ustanka naroda Hrvatske. U svome govoru pred 200.000 ljudi govorio je o našim uspjesima u poslijeratnoj izgradnji, o borbi za mir koja mora biti permanentna, o našim ekonomskim problemima, posebno o našem zaduživanju u inozemstvu, o izvozu i potrebi da se investicije što više smanje.

S predsjednikom Gamalom Abdelom Naserom posjetio je 16. lipnja 1960. tvornicu »Jugoturbina« u Karlovcu, te Plitvička jezera i Ozalj. U rujnu 1966. god. Tito dolazi u Karlovac kao pokrovitelj svjetskog natjecanja vatrogasaca. Početkom listopada 1967. god. posjetio je Karlovac, Plaški, Ogulin, Vrbovsko, Titovu Korenicu, Udbinu, Donji Lapac, Gospić, Lički Osik i Otočac, a zatim je, nastavivši put za Kordun, posjetio Slunj, Vojnić i Petrovu Goru, gdje je razgledao partizansku bolnicu i groblje, a potom nastavio put za Vrginmost i Topusko.

Tito je boravio u Karlovcu i za vrijeme manevra »Sloboda 71«.

7. Hrvatsko primorje, Gorski kotar i Kvarnerski otoci. Tito je u ovaj kraj dolazio više od pedesetak puta i posjetio općine Rijeka, Opatija, Crikvenica, Senj, Krk, Rab, Cres Lošinj, Delnice i Čabar. Prva njegova poslijeratna posjeta Rijeci bila je u vrijeme kad su zapadni dio grada i Istra pripadali tzv. Zoni B, tj. 23. listopada 1946. godine. Nakon obilaska porušene i opustošene Rijeke. Tito je pred 80.000 građana održao govor. Na mostu preko Rječine, koja je više od četvrt stoljeća dijelila ovaj grad, Tito je rekao: »Na ovom historijskom mjestu za vjekove je zbrisana granica koja je umjetno bila postavljena.« Stavio je time do znanja velikim silama da je Jugoslavija odlučna braniti interese stanovništva Istre i Rijeke. Istog dana Tito je posjetio Bakar, Bakarac i Kraljevicu, gdje je razgledao brodogradilište u kojem je nekada radio, a zatim je otišao u Opatiju. Riječi dobrodošlice uputio mu je književnik Viktor Car Emin. Tito je u Kraljevicu često dolazio, kao npr. 5. rujna 1965. u povodu 40-godišnjice svoga prvog dolaska u brodogradilište u Kraljevici, zatim u rujnu 1967, kad je prisustvovao proslavi 240-godišnjice rada brodogradilišta itd. Prateći pomno obnovu i razvoj Rijeke, riječke luke i njenih privrednih organizacija, drug Tito je više puta obišao Brodogradilište »3. maj« i riječku luku. Prilikom posjeta luci 23. studenog 1962. založio se za veća ulaganja i modernizaciju riječke luke. Drugog svibnja 1970. Tito je prisustvovao svečanom otvaranju Aerodroma »Rijeka« na Krku, a tom je prilikom posjetio Malinsku i grad Krk. Istog dana prisustvovao je svečanosti u povodu 25. godišnjice oslobođenja

Rijeke. Posljednji put Tito je posjetio riječko područje 21. svibnja 1978, kad je u vožnji školskim brodom »Galeb« razgledao gradnju mosta kopno-otok Krk, terminal jugoslavenskog naftovoda, koksaru u Bakru i petrokemijski kompleks »Dina« na Krku. Početkom kolovoza 1953. god. Tito je posjetio otok Lošinj i Susak, zatim Crikvenicu i druga mjesta. Tito je više puta posjetio i Gorski kotar. Tako je 7. svibnja 1962. bio u Delnicama i Vividragi u Općini Čabar. Delnice je ponovo posjetio i 1972. godine.

8. Istra. Drug Tito je oduvijek pokazivao izuzetno zanimanje za Istru. Dolazio je često, a dovodio je i svoje prijatelje i državnike. Još 20. lipnja 1947. Tito je prvi put došao na Brijune i vjerojatno već tada donio odluku da se na njima nastani. Ponovo je došao na taj otok 31. ožujka 1949, kad je primio oko 150 predstavnika iz svih krajeva Istre, Slovenskog primorja, Rijeke, Zadra i Lastova, želeći tako osjetiti probleme i raspoloženje naroda i čvršće ga povezati s maticom zemljom od koje je bio otrgnut više od 25 godina. Tito je tada govorio o planovima za napredak ovih krajeva, o izgradnji tvornica, putova, tunela kroz Učku, te o bratstvu i jedinstvu koje treba razvijati među Hrvatima, Slovencima i Talijanima na ovom području. Nakon te prve, još su mnoge delegacije dolazile na Brijune: delegacija jugoslavenske zone STT, istarskih svećenika, grada Pule i brojnih istarskih mjesta, delegacije pomoraca, lučkih i brodograđevnih radnika, Talijanske unije za Istru i Rijeku, labinskih rudara i mnoge druge. Znatan dio svoga života predsjednik Tito proboravio je na Brijunima. Preko 250 stranih državnika, delegacija i diplomata posjetilo je Tita na tim otocima. Na Brijunima je 18. i 19. srpnja 1956. udaren temelj Titove politike nesvrstavanja i aktivne koegzistencije; datum kad su se na Brijunima sastali Tito, Nehru i Naser, uzima se kao datum rođenja ove nove politike. Boraveći više od 30 godina na Brijunima, Tito je više od pedesetak puta odlazio s otoka u posjete pojedinim dijelovima Istre. Tako je nekoliko puta posjetio Pulu, Poreč, Rovinj, Umag, Buje, Rabac, Rašu, Labin, Medulin, Pazin i Vrsar.

Govoreći o Titovoj borbi za Istru, istarski pjesnik Zvane Črnja je pisao: »Sudbina mukotrpane Istre javlja kao nezaobilazni elemenat u globalu Titove misli, a iz daljnjeg razvoja događaja poznato je da je borba za oslobođenje Istre, upravo na podlozi i na idejnim pretpostavkama Titove nacionalno-političke strategije, uvrštena među temeljne ciljeve jugoslavenske revolucije. ... Bez Titova osobnog udjela u razrješavanju revolucionarnih, vojnih i državnčkih problema, na istarskom frontu imperijalizam ne bi ustuknuo. To je neosporna povijesna činjenica. Međutim, malo je tko zapazio da se u genezi revolucionarne misli Josipa Broza Tita Istra javlja kao poligon na kojem su u kontekstu međunarodnih odnosa iskušane zasade one njegove politike koja je u poslijeratnim decenijama prerasla u prvorazredni svjetski fenomen ... Zar nije Josip Broz baš u vezi s Istrom, formulirao i ovo drugo veliko načelo svoje filozofije i svo-

ga viđenja boljeg svijeta: tuđe nećemo, a svoje ne damo. Oba su ta načela osnove modernog političkog mišljenja u univerzalnim razmjerima.«

9. Dalmacija. Posebno Split, Zadar i Dubrovnik, mjesta su u koja je Tito vrlo rado dolazio. Od blizu sedamdesetak posjeta Dalmaciji u mogućnosti smo spomenuti samo neke, najznačajnije: Prva poslijeratna posjeta ovom području njegov je dolazak u Dubrovnik 19. srpnja 1946. godine. Boraveći u Dubrovniku do 22. srpnja, drug Tito je posjetio dubrovački arhiv i kulturno-povijesne znamenitosti grada. Slijedećeg je dana primio predstavnike naroda kotara i grada Dubrovnika, te se interesirao za probleme, teškoće i potrebe naroda, za razvoj ribarstva u ovom kraju i za zbrinjavanje invalida. U svome govoru delegaciji omladine i pionira Tito je istaknuo da su interesi naše cjelokupne omladine isti, bez obzira na to da li je ona radnička ili seljačka, te je naglasio: »Mi tražimo od omladine u prvom redu da uči, da marljivo uči. Ne tražimo da ona samo kopa. Nama su potrebni novi ljudi koji su izrasli u ovoj velikoj historijskoj buri i koji znaju što hoće...« Na svome putu po Dalmaciji Tito je srpnja 1946. god. nekoliko dana boravio i u Splitu, interesirajući se za obnovu grada, zbrinjavanje djece palih boraca i invalida, za privredni razvoj grada i druge probleme. Gotovo svake godine Tito je dolazio u Split da bi prisustvovao proslavama Dana mornarice. Prilikom posjete Dalmaciji u srpnju 1951. god. Tito je ponovo posjetio Dubrovnik i Split, i prvi put nakon sjedinjenja s maticom zemljom — Zadar. U svome govoru građanima Zadra Tito je rekao da će razoreni Zadar uz pomoć šire društvene zajednice zaliječiti rane rata i ubrzo opet postati jedan od najljepših jugoslavenskih gradova. Razgledavajući grad, Tito je, između ostalih znamenitosti, posjetio i tadašnji Državni arhiv. U daljem nizu posjeta Dalmaciji Tito je posjetio Trogir, Sinj, Hvar, Bol na Braču, Vis, Podgoru, Molat, Novigrad i Obrovac, ustanički Iž, Biograd na Moru, otok Pag, Šibenik, Skradin, Tijesno, Murter, Zlarin, Knin i druga mjesta. U Dubrovnik, Split i Zadar došao je 5. srpnja 1958. s predsjednikom UAR Gamalom Abdelom Naserom, a 1960. s predsjednikom vlade Sudana Ibrahimom Abdulom. Od više značajnih govora koje je održao u Splitu, treba spomenuti onaj od 5. svibnja 1962. godine. U tom se govoru osvrnuo na neke deformacije u našem društvu i s tim u vezi rekao: »U posljednje vrijeme ima ne tako malo štetnih pojava kao što su lokalizam i šovinizam, do kojih dolazi iz materijalnih razloga i zbog nebudnosti komunista. Neki komunisti su zaboravili na šire interese čitave zajednice, oni gledaju samo svoj najuži krug, tako da je došlo do nepravilnosti i do političkog nezadovoljstva u pojedinim republikama. Mi smo more krvi prolili za bratstvo i jedinstvo naših naroda i nećemo nikom dozvoliti da nam dira ili da nam iznutra ruši to bratstvo i jedinstvo. A u nekim našim republikama, na primjer kod građanskih pisaca, događaju se takve stvari da je prosto nemoguće razumjeti kako se

one mogu dešavati u jednoj socijalističkoj zemlji. Ljudi se vraćaju natrag, u historiju svog naroda, počinju po njoj da čeprkaju, i zaboravljaju na budući razvitak naše socijalističke zajednice kao cjeline. Ni jedna naša republika sama za sebe ne bi bila ništa da nismo zajedno. Jačajući i ubuduće naše jedinstvo, mi moramo stvarati svoju, jugoslavensku socijalističku historiju, ne dirajući u nacionalno pravo pojedinih republika da gaje svoje tradicije, i to ne na štetu, već u interesu čitave zajednice. To je naš put, to mi hoćemo, a ne razbijanje našeg jedinstva.« U svom je govoru osudio politiku pretjeranog investiranja i oštro kritizirao slabosti u SKJ zbog birokratsko-unitarističkih tendencija u njegovu rukovodstvu. Tito je ukazao na mjere koje treba poduzeti da bi se omogućio normalan privredni i društveni razvitak. Založio se za organizaciono i idejno-političko učvršćivanje SKJ, uklanjanje slabosti iz rada samoupravnih organa, poštovanje zakonitosti i zaoštavanje odgovornosti rukovodilaca i državnih organa.

Posljednji put Tito je boravio u Dalmaciji ljeti 1979. godine, kad je posjetio Zadar, a u Splitu se zadržao 33 dana.

10. Prema podacima koje smo primili od pojedinih arhiva, povijesnih ozvora o Titu poslije 1945. god. u našim arhivima nema. Fotomaterijal o boravcima druga Tita u pojedinim mjestima većinom se čuva u muzejima ili radnim organizacijama koje je posjetio. Pisani materijal o boravcima druga Tita u pojedinim općinama većinom se čuva u društveno-političkim zajednicama ili organizacijama u dotičnoj općini. Ima indicija da se znatan dio tog materijala zagubio, naročito onaj koji je nastao u prvim godinama naše socijalističke izgradnje. Samo se jedan arhiv — to je Historijski arhiv u Karlovcu — izjasnio da posjeduje fotografije o Titovim boravcima na svome području. Prikaze o boravcima druga Tita na području djelovanja pojedinog arhiva autori su najvećim dijelom pisali na osnovi postojeće literature i suvremene štampe, a rijetko na osnovi arhivske građe. Budući da je još 1978. god. tiskana opsežna Kronologija revolucionarne djelatnosti druga Tita od 1928. do 1977, a nakon Titove smrti 1980. god. i drugi dio kronologije od 1978. do 1980, te budući da se i u Titovim Sabranim djelima obrađuje detaljna kronologija Titove djelatnosti, čini nam se nepotrebnom izrada još jedne takve kronologije. Izrađeni referati, na osnovi kojih je jednim dijelom napisan i ovaj rezime mogu biti polazna točka — ishodište — za dalja istraživanja arhivske građe o Titu nakon 1945. godine. Jedan od prvih zadataka svih arhiva u slijedećem razdoblju trebalo bi biti traganje za izgubljenom arhivskom građom, evidentiranje te građe i poduzimanje mjera da se ta građa preda u arhiv, gdje će se stručno obraditi, ali i sačuvati za buduća pokoljenja. Uz fotografije i pisanu građu, sačuvane su vrlo često i magnetofonske trake, koje kao zasebna vrsta građe zahtijevaju poseban postupak u čuvanju i obradi, osobito zbog činjenice što one imaju vrlo kratak vijek trajanja pa ih je u odgovarajućim vre-

menskim razmacima potrebno prekopirati. Sakupljanje i obrada te građe trebao bi biti prioritetan zadatak svih arhiva, odnosno radnika koji rade na obradi građe za povijest radničkog pokreta i NOB-a.

2. PODRUČJE HISTORIJSKOG ARHIVA VARAŽDIN

Stanko Ljubek, Historijski arhiv, Varaždin, Pavlinski majur, Trstenjakova 7

Josip Broz Tito posjetio je Varaždin 19. V 1945, 13. i 14. XII 1959, 6, 7. i 8. XI 1965, 10. IX 1971 i 25. III 1977. godine. U Koprivnici je bio 1. X 1927, 15. IV 1928 i 10. IX 1971. godine. U Krapini je boravio 10. V 1952, 18. II 1968 i 19. IX 1970. godine, a u Čakovcu dne 19. V 1945, 8. X 1965. i 25. III 1977. godine.

Pored navedenih posjeta službenog karaktera, drug Tito je posjetio ovo područje još oko desetak puta, međutim o tim neslužbenim posjetima podaci su za sada vrlo nesigurni i parcijalni.

Treba dodati da je drug Tito posjetio i neka mjesta odnosno općinska središta u prolazu, kao na primjer Ludbreg 10. IX 1971, kada je nakon posjeta Koprivnici preko Ludbrega službeno posjetio (istog dana) Varaždin. Tako je drug Tito posjetio Varaždin 26. X 1962, 3. I 1963, 21. XI 1964, i 11. X 1969. godine, a Čakovec dne 5. X 1953. godine. Građa o posjetama može se samo djelomično naznačiti. Tako o posjetu Varaždinu 1945. god. postoji samo kraći tekst u »Varaždinskim vijestima«. O ostalim službenim posjetima Varaždinu podaci se mogu naći u listovima »Varaždinske vijesti«, »Vjesnik« i drugim dnevnicima.

Foto-dokumentacija o posjetama 1971. i 1977. nalazi se u Muzeju »Narodne revolucije« u Varaždinu, u Arhivu Kabineta predsjednika SFRJ i u redakcijama dnevnih listova u SRH.

Građa o posjetama Koprivnici 1927, 1928. i 1971. god. uglavnom je popisana u »Podravskom zborniku« za 1980. godinu, te manjim dijelom u ediciji »Prilozi za povijest Podravke«; podataka ima i u tekstovima u novinama.

Posjeti Krapini 1952. god. registrirani su u radu A. Kozine, »Krapina i okolica«, god. 1968. u ediciji Stjepana Nežmahena, »Pod crvenom zastavom« (1976), a god. 1970. u časopisu »Zagorje«, XII, 4 1970, te u dnevnoj štampi.

O posjetima Čakovcu 1945. god. nema pisane građe. Za posjetu 1965. ima podataka u tjedniku »Međimurje« (izdan u Čakovcu), kao i za posjetu 1977. godine. Foto-dokumentacija za posjete 1965. i 1977. god. nalazi se u Muzeju Međimurja u Čakovcu. Citirane posjete zabilježene su i u dnevnoj štampi.

Postoje indicije da bi se građa mogla naći i u arhivima pojedinih organa unutrašnjih poslova, pa i općinskih, te u partijskoj dokumentaciji, odnosno dokumentaciji političkih organizacija; radi se na registriranju te građe.

3. PODRUČJE HISTORIJSKOG ARHIVA SLAVONSKI BROD

Gojko, Drača, Historijski arhiv, Slavonski Brod, A. Cesarca 1

Drug Tito posjetio je prvi put Slavonski Brod 17. 5. 1953. kada je proslavljena 10-godišnjica formiranja VI slavonskog udarnog korpusa. O toj posjeti postoji oko 500 fotografija. Značajno je napomenuti da je Tito tada držao svoj poznati govor o odnosima s Italijom u vezi s Trstom i Zonom B, zatim o odnosima velikih sila prema tome pitanju, o prilikama na Balkanu i odnosima među balkanskim zemljama, te o prilikama u našoj zemlji. Na proslavi, odnosno na Zboru, drug Tito je govorio pred više od 300.000 boraca, omladine, radnih ljudi i građana Slavonije, Baranje i Sjeverne Bosne. To je bila veličanstvena manifestacija bratstva i jedinstva svih naših naroda i narodnosti koji žive u Slavoniji i Baranji, te sjevernoj Bosni, a isto tako i odlučnosti da čuvamo sve tekovine NOB-a i da nikome ne damo ni pedalj naše zemlje.

Dana 17. 4. 1964. drug Tito je došao u Slavonski Brod da obiđe porušeni grad i okolna mjesta koja su stradala u potresu 13. 4. 1964, o toj posjeti postoji 30 fotografija.

Osim toga drug Tito se zadržavao u Slavonskom Brodu na prolazu, željezničkoj stanici i autoputu:

— 2. 12. 1955. Tito je održao govor iz vlaka na željezničkoj stanici Slavonski Brod nakon povratka iz Burme i Indije (2 fotografije);

— 4. 7. 1971. razgovarao je s rukovodiocima SR Hrvatske u Ribarskoj kući na autoputu (10 fotografija);

— 11. 3. 1973. drug Tito se zadržao u Motelu »Marsonia«, gdje je razgovarao s društveno-političkim radnicima općine Slavonski Brod (10 fotografija);

— 27. 9. 1974. drug Tito se zadržao u Vili »Igrač« Agrokombinata »Jasinje«, gdje je također razgovarao s najodgovornijim ljudima općine Slavonski Brod (5 fotografija);

— 7. 10. 1977. drugu Titu je priređen veličanstven doček na željezničkoj stanici, gdje se okupilo više od 10.000 ljudi (20 fotografija).

Drug Tito je posjetio i Novu Gradišku, Slavonsku Požegu, i Kamenško kod Slavonske Požege, gdje je otkrio Spomenik pobjedi revolucije naroda Slavonije. O tome također postoje fotografije u muzeju Nova Gradiška i Slavonska Požega.

4. PODRUČJE HISTORIJSKOG ARHIVA OSIJEK

Ante Vukadin, Historijski Arhiv, Osijek, Nikole Demonje 1

Josip Broz Tito veoma je često posjećivao Slavoniju i Baranju. Bilo je to u mnogim prilikama: jedanput na poziv naroda ovoga kraja da

svoje uspjehe i dostignuća pokaže dragom gostu; drugi put obilježavajući značajne obljetnice iz revolucionarne i kulturne prošlosti naroda i narodnosti ovoga dijela naše zemlje. Tito je znao i na vlastitu pobudu posjetiti ovaj kraj (npr. 1965, kada se izlila voda rijeke Drave i poplavila okolicu Osijeka i Baranju, Tito je obišao poplavljeno područje). Često je Tito, nakon dugih putovanja po svijetu ili umoran od tereta državnih poslova, dolazio u Slavoniju da se odmori i oporavi. Pogotovo su česti njegovi boravci u odmaralištu i lovištu, Tikveš u Baranji, gdje je znao proslavljati i dočekivati Novu godinu ili upriličiti susrete s mnogim državniciima svijeta. Ponekada su to bili službeni državni dogovori, a ponekad ih je pozivao da zajedno provedu ugodne trenutke odmora.

Na području nadležnosti ovog Arhiva — a to je 12 slavonsko-baranjskih općina: Beli Manastir, Donji Miholjac, Đakovo, Našice, Osijek, Orahovica, Podravska Slatina, Valpovo, Vinkovci, Vukovar, Virovitica i Županja — uspjeli smo prikupiti podatke o boravku, posjetama i proputovanjima Josipa Broza Tita na području svake općine pojedinačno. Napominjemo da i uz višekratno opominjanje nismo uspjeli dobiti nikakve podatke za područje općine B. Manastir. Prema tome, ovaj prikaz neće dati cjelovitu sliku o boravku Tita na spomenutom području. Pogotovo je šteta što općina Beli Manastir nije dostavila podatke, jer je na području te općine Tito sigurno najviše puta boravio i najduže se zadržavao — u Baranji jer se tu nalazi odmaralište Tikveš.

Podatke o boravcima i posjetama Tita na području pojedinih općina prikupljaju i čuvaju većinom općinske konferencije SSRNH. Negdje su formirane i posebne službe pri predsjedništvu općinske skupštine, a negdje se ti podaci nalaze u komitetima SKH. Treba reći da u arhivskoj dokumentaciji organa i organizacija u koje je Tito navraćao postoji obilje dokumentacije. Sve je zabilježeno riječju i slikom, a ta se dokumentacija posebno i čuva. S velikom ljubavlju i pijetetom čuvaju se Spomen knjige o boravcima i posjetama Tita pojedinoj radnoj organizaciji, u koje je Tito osobno zapisivao svoje dojmove o onome što je vidio i doživio obilazeći pogone i razgovarajući s radnicima.

Treba, napokon, reći da se podaci o posjetama pojedinim mjestima ili proputovanjima kroz njih gotovo u pravilu mogu naći u lokalnoj štampi, obvezno u »Glasu Slavonije«, a također i u tvorničkim listovima.

Saznali smo da nijedna društveno-politička organizacija niti služba na području jedne općine ne raspolaže kompletnim podacima o boravku najdražeg gosta na svom području. Valja naglasiti da su u pravilu zabilježene tzv. službene Titove posjete tvornici, školi, bolnici i sl., ali nema podataka o čestim usputnim susretima s Titom prilikom proputovanja kroz područje jedne općine, kada bi se redovito samo kratko zadržavao da pozdravi stanovništvo.

Iz prikupljenih je podataka vidljivo da je Tito bio čest gost pojedinih općina, dok na području nekih općina uopće nije boravio. To

su općine: Đakovo, Podravska Slatina i Donji Miholjac. U tim općinama Tito nije boravio ni za vrijeme niti poslije rata.

Prvi Titov boravak na ovom području zabilježen je davne 1928. godine, kada je Tito kao sindikalni rukovodilac posjetio Đurđenovac, čega se za vrijeme jedne poslijeratne posjete prisjetio. Zamolili smo općinske konferencije SSRNH da dostave podatke o boravku Tita na svom području. Kako dostavljeni podaci nisu opširni, a vrlo su informativni, najbolje ih je u cijelosti navesti.

Donji Miholjac: Općinska konferencija SSRNH D. Miholjac javila je »da na području DPZ (društveno-političke zajednice) D. Miholjac J. B. Tito nije boravio ni za vrijeme, a niti poslije rata«.

Đakovo. Općinska konferencija SSRNH Đakovo također nas je obavijestila da drug Tito nije boravio na području općine Đakovo.

Našice. Socijalistički savez dostavio je podatke koje navodimo: »... obavještavamo vas da je Josip Broz Tito boravio na području općine Našice 6. ožujka 1965. godine u Đurđencu, odnosno 1928. godine također u Đurđencu. Iz dokumentacije koja se vodi u DIK-u Đurđenovac sakupili smo slijedeće podatke: Na svom putu po Slavoniji 1965. godine, 6. ožujka »plavi vlak« se zaustavio u Đurđencu. Drug Tito, supruga mu Jovanka, Petar Stambolić, predsjednik SIV-a, Ivan Krajačić, predsjednik Sabora SRH, bili su toplo dočekani u ovoj radničkoj sredini. Cijelo mjesto, svi radni ljudi i građani s oduševljenjem su dočekali svog Predsjednika, velikana naše slobodne Jugoslavije, čovjeka svjetskog značaja, borca, privrednika — čovjeka.

Drug TITO se s pratnjom zadržao u Đurđencu oko dva sata. Obišao je sve proizvodne pogone radne organizacije DIK-a Đurđenovac zapitkujući i interesirajući se za pojedine procese proizvodnje svih OOUR-a. (...) Radnici su ga oduševljeno pozdravljali i klicali mu. U radničkom klubu upriličen je razgovor društveno-političkih predstavnika općine Našice i Đurđencu, te predstavnika DIK-a. Drug TITO se živo zanimao za standard radnika, uvjete proizvodnje, realizacije, interesirao se za perspektivni razvoj ove radne organizacije. Njegov interes za radnika — proizvođača i čovjeka dominirao je temom toga skupa. U knjizi utisaka ove radne organizacije ostalo je zabilježeno: »Želio bih da ovaj kolektiv u svom radu i unapređenju preduzeća čim prije postigne uspjehe koji bi omogućili podizanje standarda na nivo kakvog radnici i zaslužuju«.

Boravak 1965. godine nije prvi boravak u Đurđencu druga Tita. 1928. godine kao sindikalni funkcionar, Tito je boravio u Đurđencu, i izlazeći iz radničkog kluba prisjetio se da ga u tu zgradu, u ono vrijeme, nisu pustili. Drag susret pred Vilom imao je Predsjednik sa svojim »malim kurirom« Stjepanom Bačakom« koji je kada je Predsjednik radio kao mlinarski pomoćnik u Velikim Zdencima, bio pomoćnik kod majstora Podupskog, te kurir i dostavljač ilegalnih materijala dru-

gu Titu. (...) napominjemo da se u radnoj organizaciji DIK Đurđeno-
vac čuva i druga građa, slike, te napisi iz novina. . .«

Osijek. Općinska konferencija SSRNH — Osijek nije nam posebno dostavila sređenu dokumentaciju o boravku Tita, nego nam je dala materijale iz kojih za ovu priliku odabiremo osnovno. TITO je u više navrata posjetio grad Osijek i bio drag gost građana grada na Dravi. Prvi put bilo je to davne 1945. godine, na povratku s puta po tek oslobođenoj Hrvatskoj. TITO je stigao u Osijek 3. lipnja i najprije posjetio bolnice u osječkoj Tvrđi gdje su ležali ranjeni borci. O toj posjeti ima dosta foto-dokumentacije.

Problemi razvoja i perspektive svakog kraja i kolektiva bili su stalan interes na Titovim putovanjima i susretima s radnim ljudima i građanima, što je on uvijek i pokazivao, bez maske na licu. Prilikom da pozdrave Tita u svome gradu Osječani su imali i 23. rujna 1954, kada je Tito posjetio grad. Treći put Tito je posjetio Osijek u rujnu 1957. godine. Tom je prilikom posjetio lanenu industriju u Osijeku, OLT. Mnogi osječki kolektivi i radne organizacije imale su čast da ih posjeti Tito god. 1965. TITO je učinio radni i službeni posjet Osijeku i osječkom kotaru. Posjetio je u Osijeku ove kolektive: Saponija, IPK, LIO, Litokarton, Dravu — tvornicu žigica. Tom prilikom TITO je obišao i poplavljenog područja općine Osijek.

Prigodom proslave 25-godišnjice formiranja VI slavonskog korpusa 1968. god. te otkrivanja spomenika Pobjeda revolucije u Kamenskom, Tito je došao u Osijek da podijeli radost svečanosti proslave. Tada je Tito govorio na najvećem zboru naroda koji je ikada održan u Osijeku — pred 200 000 građana Osijeka i cijele Slavonije i Baranje. Bilo je to 10. studenog 1968. godine.

Vrativši se s netom završene IV konferencije nesvrstanih zemalja u Alžiru, neposredno nakon tragičnih događaja u Čileu, Tito je 14. rujna 1973. posjetio Osijek i govorio na narodnom zboru pred oko 100 000 građana.

Građani grada Osijeka često su se mogli susresti s Titom prilikom njegovih prolazaka, u obavljanju državnčkih poslova, ili prilikom dolaska na odmor u lovište TIKVEŠ.

Susreti su bili česti upravo posljednjih godina, obično u mjesecu rujnu, najljepšom mjesecu jeseni, kada se Slavonija okiti i zažuti plodovima. Spomenimo neke dočeke i ispraćaje: 12. rujna 1975. tisuće Osječana dočekalo je, a 15. rujna ispratilo najdražeg gosta. Osječani će osobito dugo pamtili doček i ispraćaj TITA 27. rujna 1979, prilikom povratka sa VI konferencije nesvrstanih u Havani, kada je (11. rujna) doputovao na odmor u lovište Tikveš. Tom je prilikom, opraštajući se od svojih domaćina, na njihov poziv da ponovo posjeti Osijek TITO rekao: »Prolazeći kroz Osijek pratim njegov razvoj. Ali pronaći su vremena da ga uskoro i detaljnije obiđem. Do viđenja, drugovi.« Bio je to

posljednji TITOV pozdrav. Bolest i smrt spriječili su ga da ispuni svoje obećanje i ponovo posjeti Osijek.

Napominjem da vrijednu dokumentaciju o Titovu boravku u Osijeku čuva Predsjedništvo Općinske skupštine Osijek. Sačuvana je foto i fono — dokumentacija. Vrlo bogatu i sređenu dokumentaciju čuvaju i osječke radne organizacije u kojima je TITO bio drag gost, što se odnosi na Saponiju i OLT. Na ovom mjestu treba spomenuti da je u Beogradu, u svibnju 1962. godine na skupštini predstavnika svih komuna i gradova SFRJ donesena Povelja komune kojom je Tito proglašen počasnim građaninom svih jugoslavenskih općina. Na sjednici održanoj 14. travnja 1962. god. Narodni odbor općine Osijek, prigodom proslave 17-godišnjice oslobođenja grada Osijeka, donio je Odluku o proglašenju Josipa Broza Tita, predsjednika FNRJ, počasnim građaninom grada Osijeka.

Orahovica. Od Socijalističkog saveza Orahovice dobili smo ovakvu informaciju: Drug Josip Broz TITO je posjetio Orahovicu 6. 3. 1965. godine. U Orahovicu je drug TITO stigao oko 13 sati, a dočekalo ga je veliko mnoštvo naroda. Tito je pozdravio postrojene borce, pojedinačno se rukovao s njima i toplo se zahvalio na dočeku. Poslije dočeka u centru Orahovice, visoki gosti i njihovi domaćini otišli su u odmaralište Crvenog križa, gdje je za njih priređen svečani ručak. Za vrijeme ručka Tito je razgovarao s predstavnicima općina Orahovica, Našice, Podravska Slatina i Donji Miholjac. Oko 16 sati TITO je krenuo u pravcu Osijeka.

Valpovo. Općinska konferencija SSRNH Valpovo poslala je opširniji izvještaj o boravku TITA na svom području iz kojeg za ovu priliku izdvajamo najznačajnije podatke. Tito je 6. III 1965. stigao na područje općine Valpovo i posjetio kombinat »Belišće«. Tom prilikom predstavnici općine Valpovo i kombinata »Belišće« upoznali su TITA s dostignućima, ali i s problemima na području svoje komune. TITO se živo zanimao za sve probleme grada, i kombinata, od kojeg je primio drag dar: najnoviji model hidraulične prese za panel-ploče, za koji je TITO rekao da će ga postaviti u svoj osobni muzej. Mnogo materijala vezanog za tu posjetu čuva Muzej »Belišće« u Belišću.

VINKOVCI Općinska konferencija SSRNH Vinkovci obavijestila nas je da je na području ove općine TITO boravio deset puta:

1. 17. i 18. 12. 1944. prilikom obilaska Srijemskog fronta boravio je TITO u šidskim Banovcima;
2. 21. 10 1949. prvi put posjetio je općinu Vinkovci i boravio u lovištu »Kunjevci«;
3. U listopadu 1953. god. posjetio je lovište »Kunjevci«;

4. 12. 1. 1956. na proputovanju kroz Vinkovce zadržao se u razgovoru s predstavnicima općine;
5. 13. 5. 1956. na proputovanju i prilikom povratka sa službenog puta iz Francuske zadržao se kraće vrijeme na željezničkoj stanici u razgovoru s predstavnicima općine;
6. 25. 10. 1956. na proputovanju za Brijune zadržao se na željezničkoj stanici u razgovoru s predstavnicima općine;
7. 4. srpnja 1965. prilikom obilaska poplavljenih područja kraće se vrijeme zadržao u Vinkovcima, gdje su ga predstavnici općine upoznali s prilikama u komuni;
8. 20. rujna 1965. posjetio je općinu Vinkovci i plantažni voćnjak »Borinci«;
9. 23. rujna 1965. TITO je boravio u lovištu »Kunjevci«;
10. 15. rujna 1975. na proputovanju za Zagreb zadržao se na željezničkoj stanici, gdje je razgovarao s predstavnicima društveno-političkih organizacija Vinkovci.

Općinska konferencija SSRNH izdala je i publikaciju pod naslovom »MI SMO TITOV, TITO JE NAŠ« (1977). Opširniji podaci o Titovim boravcima i posjetama komuni Vinkovci mogu se naći u Gradskom muzeju u Vinkovcima, te u »Vinkovačkim novostima«.

VUKOVAR. Općinska konferencija SSRNH Vukovar poslala nam je ovakve podatke: ... — na području općine Vukovar TITO je boravio više puta. Prvi put 1945. godine, za vrijeme srijemske fronte. Drugi put 5. 9. 1957. godine posjetio je Kombinat »Borovo«. Tito je kombinat Borovo posjetio i 5. 3. 1965. godine. Slijedeća posjeta TITA ovom kraju bila je 4. 7. 1965. za vrijeme katastrofalne poplave grada Vukovara. Posljednji TITOV boravak u ovom gradu zabilježen je 19. 5. 1974. godine kada je predao na upotrebu most Ilok-Bačka Palanka.

Treba istaći da se podaci o boravku TITA na području općine Vukovar mogu pronaći i u monografiji »Vukovarska komuna 1945—1975.«

ŽUPANJA. Općinska konferencija SSRNH Županja poslala nam je posebno izdanje lista »Županja« što ga izdaje PPK Županja (Poljoprivredno-prehrambeni kombinat, Županja). Taj broj je u cijelosti posvećen Titovoj posjeti županskom području. Tito je posjetio Županjski kraj 6. studenog 1965. godine. Tom prilikom obišao je PPK u Županji i mnoge druge kolektive, a bio je i gost Zavičajnog muzeja, gdje se upisao u Knjigu dojmova. Podaci boravku u ovom kraju mogu se naći i u maloj monografiji o Županji, tiskanoj 1966. godine.

Na kraju valja napomenuti da je u organizaciji Konferencije SSRNH Zajednice općina Osijek 1979. god. iz tiska izašla knjiga »Tito u Slavoniji i Baranji«. Knjiga je tiskana u povodu jubileja SKJ, revolucionarnih sindikata, SKOJ-a i 35-godišnjice Titove posjete Narodnom frontu.

5. PODRUČJE HISTORIJSKOG ARHIVA KARLOVAC

Katica Miholović, Historijski arhiv Karlovac, Karlovac, Lj. Šestića 5

Na teritoriju koji svojom djelatnošću pokriva Historijski arhiv u Karlovcu, drug Tito je prvi put boravio 1942, i to na području Slunja, kada je posjetio GŠ NOV Hrvatske. Na istom području boravio je i 1951. godine. Neposredno nakon rata 1946. god. posjetio je i Titovu Korenicu.

Grad Karlovac posjetio je drug Tito prvi put 27. srpnja 1955, kada je održana centralna proslava dana ustanka naroda i narodnosti Hrvatske. Prisustvovao je i otkrivanju spomenika palim borcima i žrtvama fašističkog terora u Perivoju slobode, te velikom narodnom zboru na »Vunskom polju«.

Drugi put je predsjednik Tito boravio u Karlovcu 16. lipnja 1960, kada je zajedno s predsjednikom UAR G. A. Naserom posjetio tvornicu »Jugoturbina«, te Plitvička jezera i Ozalj.

Treći put predsjednik Tito posjetio je Karlovac 7. rujna 1966, kada je kao pokrovitelj prisustvavao svjetskom natjecanju vatrogasaca (CTIF) koje je održano u Karlovcu.

Četvrti put Tito je posjetio Karlovac 1. listopada 1967, kada je boravio na području Karlovačko-kordunske i ličke regije.

U nedjelju 1. listopada 1967. drug Tito se u 10,50 sati zaustavio u Karlovcu na putu za Ogulin i Liku.

Na željezničkoj stanici u Ogulinu drugu Titu je priređen svečani doček, a na putu od željezničke stanice do Frankopanske kule druga Tita je dočekao i pozdravio veliki broj građana Ogulina i okolice. Posjetio je Zavičajni muzej u Frankopanskoj kuli te razgledao muzej i ćeliju u kojoj je bio zatočenik 1927. i 1933/34. godine. Nakon razgledavanja muzeja i razgovora s rukovodiocima općine Ogulin, drug Tito je nastavio put k Plaškom. Tamo ga je na željezničkoj stanici, gdje se zadržao nekoliko minuta, dočekalo i pozdravilo mnogo naroda Plaškog i okolice.

Iz Plaškog drug Tito je nastavio put prema Plitvičkim jezerima, gdje je u Vili »Izvor« razgovarao s predstavnicima općine Ogulin, Vrbovsko, Titova Korenica, Gospić, Gračac, Donji Lapac i Srb. Od 2. do 3. listopada drug Tito je boravio na ličkom području, u Titovoj Korenici, Udbini, Donjem Lapcu, Gospiću, Ličkom Osiku i Otočcu. U svim mjestima bio je srdačno dočekan, a s predstavnicima općine vodio je razgovore o problemima dotičnih općina.

Petog listopada 1967. god. drug Tito je s pratnjom nastavio put za Kordun. Na Kordunu je posjetio Slunj, Vojnić i Petrovu goru, gdje je razgledao partizansku bolnicu i groblje te nastavio put za Vrginmost i Topusko. U Topuskom je vodio razgovore s predstavnicima vlasti i

društveno-političkih organizacija općina Duga Resa, Ozalj, Karlovac, Slunj, Vojnić, Vrginmost, Glina, Petrinja, Kostajnica, Dvor na Uni i Sisak.

Drug Tito je u Karlovcu boravio i za vrijeme trajanja Manevra »Sloboda 71«, i to na početku manevara i na završnoj paradi, održanoj u Karlovcu, na kojoj je drug Tito i govorio 9. listopada te prisustvovao svečanoj akademiji.

Šesti put drug Tito je boravio u Karlovcu 6. rujna 1972, a 1973. god. razgledao je autoput.

6. PODRUČJE HISTORIJSKOG ARHIVA RIJEKA

Ivo Zurak, Historijski arhiv Rijeka, Rijeka, Park Vladimira Nazora 2.

U razdoblju od 1946. do 1980. god. Josip Broz Tito je u različitim prilikama i s različitom svrhom u pedesetak navrata posjetio područje današnjih općina: Rijeka, Opatija, Crikvenica, Senj, Krk, Rab, Cres—Lošinj, Delnice i Čabar. Tako velik broj posjeta svjedoči o osobitom Titovu interesu za ove krajeve, od kojih su neki sjedinjeni s maticom zemljom zahvaljujući upravo njemu, njegovu revolucionarnom iskustvu, vojnom umijeću i državničkoj vještini.

Arhivska građa koja je pohranjena u Historijskom arhivu Rijeke ne sadrži podatke o posjetama i boravcima Josipa Broza Tita na ovim područjima u poslijeratnom razdoblju. Podaci koji se iznose u ovom kratkom prikazu crpljeni su iz dnevne štampe i literature koja se čuva u biblioteci Arhiva, Naučnoj i Gradskoj biblioteci u Rijeci.

Iz raspoloživih podataka vidljivo je da je Tito, bez obzira na karakter i dužinu trajanja posjeta, uvijek pokazivao velik interes za privredni razvoj, političke prilike, životni i društveni standard radnih ljudi, pri čemu je davao korisne prijedloge, sugestije i uputstva. Sve posjete Josipa Broza Tita imale su, dakle, osobitu važnost za područje Hrvatskog primorja, Gorskog kotara, Kvarnerskih otoka i Istre, ali se u jednom kraćem pogledu ne mogu sve obuhvatiti. Zato ćemo se ograničiti samo na one koje, po našem mišljenju, imaju bitno značenje za politički, privredni i društveni razvitak ovih krajeva.

Prva poslijeratna posjeta Josipa Broza Tita Rijeci, Hrvatskom primorju i Opatiji ima povijesno značenje. Bilo je to u vrijeme kada su se Rijeka (danas zapadni dio grada) i Istra, po diktatu velikih sila, nalazile još uvijek izvan granica Jugoslavije. Rijeka se tada s većim dijelom Istre nalazila u tzv. Zoni »B«, koja je bila pod upravom Jugoslavenske armije. U takvim specifičnim političkim prilikama Titova posjeta Rijeci i Opatiji imala je izuzetno političko značenje, jer je punu godinu dana prije sklapanja mirovnog ugovora s Italijom pokazala odlučnost rukovodstva nove Jugoslavije da štiti interese stanovništva

Istre i Rijeke. Maršal Tito je stigao u Rijeku iz Postojne 23. listopada 1946. godine. Nakon obilaska još uvijek porušene i ratnim razaranjima opustošene Rijeke i riječke luke, Tito je pred više od 80.000 građana održao govor izuzetnog političkog značenja. Na novo izgrađenom mostu preko Rječine, koja je više od četvrt stoljeća dijelila današnji grad Rijeku na dva dijela, a Istru odvajala od matice zemlje, Tito je u svom govoru izrekao riječi povijesnog značaja: »Na ovom historijskom mjestu (...) za vijekove je zbrisana granica koja je umjetno bila postavljena«, stavljajući do znanja svima da se jugoslavenski narodi neće odreći prava koje su sami izborili u narodnooslobodilačkom ratu. Istog dana Tito je preko Bakra i Bakarca krenuo za Kraljevicu, u kojoj je između dva rata po zadatku Partije radio na obavljanju sindikalne i partijske organizacije.

Doček Tita u Kraljevici bio je osobito srdačan i topao. Radnici kraljevičkog brodogradilišta, u kojem je nekad radio, opkolili su automobil nastojeći da pridu što bliže i pozdrave svoga nekadašnjeg suradnika. Maršal Tito je razgledao brodogradilište i tom prilikom dao pristanak da se taj radni kolektiv nazove »Titovim brodogradilištem«. Radnici brodogradilišta poklonili su mu maketu partijskog naoružanog broda »Crvena zvijezda«.

Nakon posjeta Kraljevici i brodogradilištu Tito je preko Sušaka i Rijeke, gdje ga je oduševljeno pozdravljala velika masa građana, stigao u Opatiju. Tu ga je u ime naroda Istre pozdravio predsjednik Oblasnog NOO-a za Istru, a u Hotelu »Moskva« (danas »Imperial«) riječi zahvalnosti i dobrodošlice Titu je uputio istaknuti istarski književnik Viktor Car Emin.

Prva Titova posjeta ovim krajevima ima izuzetno političko i bez sumnje povijesno značenje, ali su isto značajne za privredni razvoj ovih krajeva i njegove česte kasnije posejte.

Uspomene na dane revolucionarnog rada između dva rata i briga o razvoju brodogradilišta u kojem je sam radio vezivale su Tita za Kraljevicu, koju je često posjećivao. Sredinom kolovoza 1960. god. nakratko je posjetio Kraljevicu na jahti »Jadranka« kojom je plovio na »Brijune. Tito je ponovo u Kraljevici 5 rujna 1965, i tu zajedno s kolektivom brodogradilišta proslavlja 40-godišnjicu svog dolaska na rad u Kraljevicu. Tom prilikom obratio se radnicima riječima: »Mogu da vam kažem da nikad nisam zaboravio dane koje sam ovdje doživio, istina bilo je i teških trenutaka, ali i časova radosti. Iz ovog malog mjesta Kraljevice širila se ideja komunizma na ovaj, tada siromašni kraj, jer ovdje je bila najjača partijska organizacija. Nas nije bilo mnogo, ali suradnici koji su ovdje radili i narod ovog kraja dobro su razumjeli naše ideje i slijedili nas. Nama je zato bilo mnogo lakše da sprovodimo ono što smo htjeli. Kolektiv je tada bio mali, ali čim je stupio u akciju, ostvario je svoje ciljeve i pobjeđivao u borbi za svoja prava...«.

Poslije kratkog boravka u rujnu 1967. godine, Tito je svojom posjetom i prisustvom uvećao proslavu 240-godišnjice osnutka kraljevičkog brodogradilišta. Na svečanosti koja je održana 30. travnja 1969. predsjednik Tito se u svom govoru radnicima ponovo osvrnuo na svoj boravak i revolucionarni rad u razdoblju od 1925. do 1926. godine.

Deset godina kasnije Tito je ponovo u Kraljevici. S predsjednikom Libije Moamerom El Gadafijem posjetio je »Titovo brodogradilište« i duže se vrijeme zadržao u radionici brodograđevne strojne opreme, pokraj spomen-ploče kojom su obilježeni rad i revolucionarno djelovanje Josipa Broza, nekadašnjeg radnika ovog brodogradilišta.

Josip Broz Tito bio je isto tako i čest gost Opatije, pri čemu je uvijek pokazivao velik interes za razvoj turističke privrede. Nakon prve posjete 1946. godine, predsjednik Tito je u pratnji članova Izvršnog vijeća NR Hrvatske 3. srpnja 1953. ponovo stigao u posjet Opatiji, gdje ga je srdačno pozdravilo mnoštvo građana i turista. Tito se zadržao kraće vrijeme u Hotelu »Kvarner«, gdje je s predstavnicima opatijske komune vodio razgovore o obnovi ovog područja. Dva mjeseca kasnije ponovo je u Opatiji, ali sada samo na proputovanju za Zadar i Šibenik. Predsjednik Tito bio je ponovo gost opatijske komune 10. rujna 1966. godine; bilo je to prilikom otvaranja najsvremenijeg hotelskog objekta na Jadranu — Hotela »Ambasador«. Razlegavši hotel i vrlo zadovoljan onim što je vidio, on je turističkim radnicima i predstavnicima društveno-političkih organizacija opatijske komune izrekao riječi pohvale i priznanja. Godinu dana kasnije predsjednik Tito je zajedno s predstavnikom Čehoslovačke Socijalističke Republike ponovo gost Opatije i Hotela »Ambasador«. Istog dana Tito je sa svojim gostima isplovio na jahti »Jadranka« na krstarenje Kvarnerom.

Rijeku, lučki bazen Rijeke i radne organizacije toga jakog industrijskog centra predsjednik Tito posjećivao je više puta. Tito je, naime, pomno pratio obnovu i razvoj ovog područja, želio je biti na mjestu zbivanja da bi pohvalom, kritičkim osvrtom ili sugestijama pridonio daljem napretku.

Riječko Brodogradilište 3. maj« Tito je obišao nekoliko puta. Prvi put je brodogradilište posjetio 22. studenog 1954; bila je to posjeta u povodu porinuća novoizgrađenog broda »Drvar«, kojem je predsjednik Tito bio kum. Čestitajući riječkim brodograditeljima na novoj radnoj pobjedi, on je pohvalio rezultate njihova dotadašnjeg rada rekavši: »Srećan sam što prisustvujem ovdje spuštanju u more broda koji nosi ime Drvar, koji je u analima naše borbe ostao kao ime jedne od teških epizoda iz vremena okupacije naše zemlje ... Ja se ponosim time što baš ja sa ovoga mjesta puštam u more taj brod koji se zove 'Drvar'«. Tito je ponovo posjetio ovo brodogradilište 4. rujna 1972, kada je u svojoj pozdravnoj riječi radnicima Brodogradilišta Tito, uz ostalo, istakao i ovo: »Mene raduje što je ovdje najmanje bila izražena ona po-

litička euforija do koje je došlo za vrijeme onih slučajeva u Zagrebu i drugdje.

To je dobro, a i razumljivo, jer ovo je grad radničke klase. Radnička klasa je onaj faktor koji ne dozvoljava da se vrši grubo diferenciranje između naših nacionalnosti, kao što je to bilo u nekim našim mjestima u Hrvatskoj.«

Riječku luku i riječki lučki bazen Tito je posjećivao nekoliko puta. Novoizgrađeni žitni silos u riječkoj luci Tito je obišao 23. studenog 1962. godine. U razgovoru s rukovodiocima luke, predstavnicima riječke industrije, pomorskih poduzeća i društveno-političkih organizacija Tito je istakao potrebu ulaganja u modernizaciju naše najveće luke: »Ona ne zahtjeva tako velika sredstva — naglasio je predsjednik Tito — niti bi to bila nesigurna investicija. Treba samo shvatiti tu potrebu i ne gledati na nju lokalistički: Riječka luka je jugoslavenskog karaktera, iako o njoj, u prvom redu, brine hrvatsko Izvršno vijeće zato što se Rijeka nalazi u Hrvatskoj. Ali, pored Republike Hrvatske, od Rijeke, ima korist i čitava naša zajednica.« U tome razgovoru Tito se osvrnuo i na promet u gradu, koji sigurno šteti bržoj cirkulaciji roba, pa je sugerirao i rješenje. Taj Titov prijedlog već je odavno realiziran izgradnjom podvoznjaka u Ulici Borisa Kidriča. Realizirana je i Titova sugestija o modernizaciji riječke luke. U Bakru je izgrađen novi terminal za pretovar rasutih tereta, a Tito, kojeg su radovale radne pobjede, posjetio je novoizgrađeni terminal u Bakru 2. svibnja 1967. godine.

Godina 1970. bila je značajna za Rijeku i općinu Krk; Rijeka je slavila četvrt vijeka oslobođenja, a na Krku je bila dovršena izgradnja Aerodroma »Rijeka«, na platou nedaleko od Omišlja. Svečano otvorenje međunarodnog aerodroma 2. svibnja 1970. uvećao je svojim prisustvom i predsjednik republike Tito. Nakon službenog dijela proslave otvaranja aerodroma Tito je posjetio mjesta Krk i Malinsku. U Malinskoj su Predsjedniku, koji je i u razdoblju između dva rata posjećivao otok Krk, predstavnici krčke komune poklonili prvi primjerak »Krkčkog zbornika«, izdanje Povijesnog društva otoka Krka, umanjeni odljev jednog od najznačajnijih i najstarijih glagoljskih spomenika — Bašćanske ploče, prastari narodni muzički instrument sopile i dio izvornog primjerka 150 godina stare nošnje iz Vrbnika. Istog dana Tito je došao u posjet Rijeci da bi prisustvovao svečanosti u povodu 25-godišnjice oslobođenja grada. Predsjednik je prisustvovao svečanoj sjednici Skupštine općine Rijeka, na kojoj mu je uručena zlatna spomen-plaketa grada Rijeke. Slijedećeg dana, tj. 3. svibnja 1970, na velikom narodnom zboru u povodu 25-godišnjice oslobođenja masi okupljenih građana Rijeke ponovo je govorio predsjednik Republike.

I taj boravak u Rijeci Tito je iskoristio da razgovara s riječkim privrednicima i upozna se s razvojem i perspektivom riječke privrede.

Posljednji put Tito je posjetio područje općine Rijeka 21. svibnja 1978. godine. Tada je u vožnji školskim brodom »Galeb« s velikim zanimanjem razgledao izgradnju mosta kopno-otok Krk i druga gradilišta velikih privrednih objekata u riječkom zaljevu: terminal jugoslavenskog naftovoda, koksaru u Bakru i petrokemijski kompleks »DINA« na Krku.

U poslijeratnom razdoblju Tito je više od 20 puta posjetio Rijeku i područje općine Rijeka zadržavajući se duže ili kraće vrijeme, ali sve te posjete nije moguće iznijeti u jednom kratkom pregledu. Tijekom 1947. i 1948. god. boravio je na odmoru u Kostreni kraj Rijeke, 1954. krenuo je iz Rijeke na put mira u Indiju i Burmu, 1972. razgledao je gradilište dionice auto-puta Orehovica—Kikovica, upoznao se s razvojem i dostignućima Tvornice papira, a mnogo puta je prošao kroz Rijeku na putu za Brijune ili iz Brijuna za Zagreb.

Osim Kraljevice, Opatije, Rijeke i Krka, Tito je posjećivao i druga mjesta na području Hrvatskog primorja i Kvarnerskih otoka. Tijekom 2. i 3. kolovoza 1953 boravio je na otocima Lošinju i Susku. U Malom Lošinju posjetio je brodogradilište. Osobito zanimanje pokazao je za mehaničku radionicu i uvjete rada u njoj. U toku istog dana otplovio je motornim brodom »Jadranka« na Susak, gdje su ga stanovnici srdačno dočekali i pozdravili. U večernjim satima, nakon povratka u Mali Lošinj, Tito se obratio kraćim govorom okupljenim građanima na obali. Slijedećeg dana razgovarao je s predstavnicima te otočke komune i delegacijom brodogradilišta koja mu je u ime kolektiva poklonila maketu kočara tipa »Osoršćica«.

Tri dana kasnije, tj. 6. kolovoza 1953, predsjednik Tito je došao u posjet Crikvenici, gdje je srdačno dočekan. Nakon kraćeg razgledavanja grada i posjete vojnom odmaralištu »Istra«, Tito je otplovio za Brijune.

U rujnu iste godine (7. 9. 1953), prilikom plovidbe od Opatije do Zadra, predsjednik Tito posjetio je otok Plavnik u općini Krk i zadržao se duže vrijeme u oblilasku otoka i razgovoru s članovima seljačke radne zadruge.

U kasnim poslijepodnevima 14. kolovoza 1960. predsjednik Tito se za vrijeme plovidbe od otoka Paga za Rijeku kraće vrijeme zadržao u posjeti Novom Vinodolskom. Taj kratki posjet predsjednik je iskoristio da bi se u razgovoru s grupom društveno-političkih radnika Novog Vinodolskog upoznao s problemima privrednog i društvenog života u tome gradu.

Predsjednik Tito je više puta posjećivao Delnice i druga mjesta u Gorskom kotaru. Nakon poznatog govora u Splitu 1962. godine, Tito je 7. svibnja posjetio Delnice, a zatim je nastavio put za Lividragu u općini Čabar, gdje je kraće vrijeme proveo u odmoru i lovu. U Delnicama se Tito zaustavio ponovo 3. svibnja 1972. godine. Tada je s predstavnicima društveno-političkih i privrednih organizacija vodio razgovore o aktualnim društveno-političkim i ekonomskim problemima delničke općine.

Prilikom plovidbe brodom »Galeb« od Zadra prema Kvarneru, predsjednik Tito je 16. kolovoza 1979. posjetio otok Rab. S predstavnicima društveno-političkog i privrednog života Raba i riječke regije Predsjednik se zadržao duže vrijeme, pokazavši velik interes za razvoj poljoprivrede i turizma na otoku.

Posjeta Rabu bila je ujedno i posljednja posjeta predsjednika Tita jednom mjestu na području Hrvatskog primorja, Gorskog kotara i Kvarnerskih otoka. Od njegova prvoga poslijeratnog boravka na području riječke regije u listopadu 1946, do ovoga posljednjeg u kolovozu 1979. godine, prošle su 33 godine mira, obnove i izgradnje zemlje, ekonomskog prosperiteta i izgradnje samoupravnih socijalističkih društvenih odnosa. Cijelo to vrijeme Tito je na različite načine bio vezan uz ove krajeve naše zemlje, pružajući im znatnu pomoć svojom državničkom umjetnošću i bogatim revolucionarnim iskustvom.

7. PODRUČJE HISTORIJSKOG ARHIVA PAZIN

Mladenka Hammer, Historijski arhiv Pazin, Pazin

Koliko je uloga Josipa Broza Tita u događanjima oko Istre bila značajna, najbolje nam ilustriraju riječi Miroslava Krleže:

»On je između naših političkih ličnosti prvi koji je hrvatsku državnu nezavisnost i suverenitet proširio na sve krajeve, u kojima naš narod živi, i prvi u našoj povijesti koji je Majci Domovini vratio sve njene otrgnute gradove, otoke i pokrajine, prije svega Dalmaciju s Lastovom i najslavnijim gradom naše prošlosti Zadrom, Kvarnerom sa Cresom, sa svim otocima i Rijekom, i na koncu, staru glagoljačku našu Istru, koja je na to ujedinjenje čekala vjekovima.«

TITO NA BRIJUNIMA

Novooslobođeni krajevi bili su predmetom posebne brige u novoj Jugoslaviji. Još poslije sklapanja Mirovnog ugovora u Parizu, 1947. godine, osnovano je posebno Ministarstvo za novooslobođene krajeve koje će se brinuti za njihov razvoj, a smješteno je u Opatiji.

Drug Tito je uvijek pokazivao izuzetno zanimanje i brigu za Istru. Često je u nju dolazio, a često je i dovodio svoje prijatelje i državnike. To je osobito došlo do izražaja kada su Brijuni, arhipelag od 14 otočića sjeverno od puljske luke, na zapadnoj obali Istre, postali ljetna rezidencija druga Tita. Ali, oni nisu bili samo mjesto za odmor. Tu su dolazili mnogi državnici, obavljali su se mnogi važni, pa i sudbonosni razgovori. Tu se drug Tito posvećivao razmišljanjima i planovima, tu je došlo do povijesnog sastanka trojice državnika: Tita, Nehrua i Nasera, kada je udaren temelj politici nesvrstavanja. Tako su

Brijuni, malo-pomalo, postali simbol Titove i naše velike borbe za mir, slobodu i jednakost među narodima. Za Istrane, slovenske Primorce, Riječane, Zadrane i Lastovčane, prisustvo Josipa Broza Tita na Brijunima, u Istri, značilo je sigurnost u pogledu sudbine ovih naših prostora ukradenih u Rapallu, a uz veliku borbu i žrtve ponovo vraćenih matici zemlji.

Drug Tito je prvi put došao na Brijune 20. 6. 1947, s tim da je još 1937, zatim 1939, prolazio brodom duž zapadne obale Istre na svojim putovanjima za Trst i Pariz po partijskim poslovima. Zatečen izvanrednom ljepotom Brijuna, vjerovatno je već tada, 1947. godine, donio odluku da se na njima i nastani. Zanimljiv je jedan detalj s toga prvog posjeta Brijunima. Dok je drug Tito, zajedno s pratnjom razgledavao otoke, upravo su u pulsku luku uplovljavale tri krstarice i jedan razarač američke flote (Pula je, naime, tada još bila pod savezničkom upravom). Tito je to dugo promatrao, a onda se obratio Moši Pijade: »Dobro, Janko, dokle će ovi biti u Puli? — »E, družo Stari, znaš ti njih, te ovamo, te onamo, razvlače, izvlače se. Mi se borimo, borimo, je li tako drugovi?« — obrati se sada Moše Pijade svima kao da traži pomoć. — »Ti reče, Janko, da se borite, a ja kažem, mi ćemo se izboriti! Šta oni imaju da traže ovdje? Neće dugo, to im ja kažem! Ovaj grad, ovaj narod u Istri je zaslužio da živi s nama u zajedništvu! I mi ćemo mu to izboriti, razumije se, zajedno s njima. On to, kako netko danas reče i zaslužuje.«

Tito je ponovo došao na Brijune 1949. godine. Od tada nadalje iz vode se radovi koji treba da od Brijuna stvore drugu njegovu rezidenciju. God. 1953. završene su Bijela vila i Vila Brionka, pa je postajao realan uvjet za posjetu i boravak visokih stranih državnika. Uređuje se flora i fauna na otocima i obogaćuje novim primjercima. U toku tih radova došlo se i do brojnih arheoloških otkrića, koja su pomno čuvana i proučavana.

Od životinja koje je Tito dobivao na poklon od stranih državnika, svojih i jugoslavenskih prijatelja, na Brijunima su nastala tri manja zoološka vrta i čuveni brijunski safari.

Osim biljnog i životinjskog svijeta, Brijuni su postali i svojevrsna kulturna riznica; otvorena su tri muzeja: Arheološki, Prirodoslovni i Etnografski. Podignuti su brojni spomenici, a prostorije u vilama ukrašene su djelima najpoznatijih slikara iz cijele zemlje.

Zahvaljujući u velikoj mjeri osobnom interesu i zalaganju predsjednika Tita, danas su Brijuni iznad svega velika turistička i spomenička atrakcija, poznata ne samo u našoj zemlji nego i u svijetu. Nema na svijetu tako male površine s toliko prirodnih, kulturnih i duhovnih vrijednosti kao što je na ovim istarskim otocima.

Tito nije želio da Brijuni budu strogo njegova zatvorena rezidencija. Već od početka na Brijunima borave na odmoru i radnim dogovorima mnogi naši ljudi ne samo iz političkog vrha zemlje već iz svih republika.

Delegacije naših radnika i građana gotovo su svakodnevna pojava na Brijunima kada je Tito tamo boravio: dolaze radnici, omladina, pioniri, vojne delegacije. A predstavnici Istre i Slovenskog primoraj bili su osobito česti gosti.

Neposredno nakon dolaska na otok, 31. 3. 1949, Tito je primio predstavnike novooslobođenih krajeva da bi tako, na najneposredniji način, osjetio raspoloženje naroda u tim krajevima, sagledao njihove probleme i preko toga susreta na neki način još čvršće ih povezoao s maticom zemljom od koje su tako dugo nepravedno bili otrgnuti. Bilo je oko 150 predstavnika iz svih krajeva Istre, Slovenskog primorja, Rijeke, Zadra i Lastova. Tito je govorio o planovima za napredak tih krajeva, o planiranju izgradnje tvornica, putova, tunela kroz Učku, o bratstvu i jedinstvu koje treba razvijati među Hrvatima, Slovencima i Talijanima na ovom području:

»... Naša je želja i mi ćemo raditi u tom pravcu da i talijansko stanovništvo Istre i Slovenskog primorja uživa sva prava koja imaju i ostali naši narodi, da stvorimo ovdje jednu zajednicu između Hrvata, Slovenaca i Talijana...«

Sjedinjeni krajevi bili su stalni predmet Titove brige. Još mnoge delegacije nakon ove prve dolazile su na Brijune, i svaki je put drug Tito pokazao izuzetno zanimanje za život u ovim krajevima, a također i dobro poznavanje prilika. Dolazile su delegacije Jugoslavenske zone STT, istarskih svećenika za koje je poznato da su velikim dijelom bili na strani NOB-a, predstavnici grada Pule i brojnih istarskih komuna, delegacije pomoraca, lučkih i brodogradilišnih radnika, Talijanske unije za Istru i Rijeku, labinskih rudara, lista »Glas Istre«, pionira, žena, i još mnoge druge.

Kada je raspisan zajam za Učku, drug Tito je dao svoj osobni nepovratni prilog, a graditeljima je s Brijuna uputio telegram i onda kada je Učka probijena, 14. 5. 1978. godine.

Predsjednik Tito proboravio je na Brijunima znatan dio svoga bogatog života i rada, političkog i državnog djelovanja, pa je prema tome i samo otočje time dobilo na vrijednosti. Brijuni su dobili svjetsko značenje. Preko 250 stranih državnika, delegacija političara, naučnika i umjetnika došlo je na Brijune i ponijelo s njih sliku naše zemlje.

Prvu stranu delegaciju Tito je primio na Brijunima 1949. godine. To je bio američki književnik slovenskog podrijetla Luj Adamič i grupa od šest funkcionara američke Valasove progresivne stranke. Luj Adamič bio je jedan od onih Jugoslavena u Americi, pored Nikole Tesle, Zlatka Balokovića i drugih, koji su za vrijeme rata informirali američku i svjetsku javnost o pravom stanju stvari u Jugoslaviji, te organizirali masovno prikupljanje pomoći za NOB u zemlji.

Ono što se dogodilo na Brijunima 18. i 19. 7. 1956. ostat će trajna vrijednost i obilježje jedne nove koncepcije, rekli bismo jedne nove epo-

Kabral. Prijateljstvo između dviju zemalja uspostavljeno je još kada se Gvineja Bisao borila za svoju slobodu, a sada, kao ravnopravni član nesvrstanih zemalja, bori se zajedno s našom zemljom za nesvrstanu politiku i mir. Brijuni su tom zadnjom posjetom dokazali još jednom da su izvorište nesvrstavanja, a Jugoslavija će to i ostati.

Bez obzira na to kakve će sadržaje u budućnosti pružati, Brijuni će sačuvati trajnu uspomenu na svoga najvećeg i najdražeg stanovnika.

TITO U ISTARSKIM KOMUNAMA

Boraveći tri desetljeća na Brijunima, drug Tito je više od 50 puta odlazio s otoka u posjete pojedinim dijelovima Istre. Tako je posjetio Pulu, Poreč, Rovinj, Umag, Buje, Rabac, Rašu, Labin, Medulin, Fratarski otok, Pazin, Limski kanal, Vrsar, Crveni otok, neke i po više puta. Od 19 općina u Zajednici općina Rijeka, posjetio je 17.

Opatija. Dan kada je Tito prvi put stupio na tlo Istre bio je 23. 10. 1946. godine, a Opatiji je pripadala čast da bude prvi istarski grad koji će ugostiti druga Tita. Taj se posjet zbio u vrijeme složene političke situacije između Italije i Jugoslavije, kada pitanje razgraničenja između dviju zemalja još nije bilo riješeno. Stoga je taj posjet bio značajan politički i diplomatski potez. Druga Tita je pozdravio i najstariji istarski književni Viktor Car Emin, koji je u svojoj zdravici, između ostalog, rekao: »Naš mili druže Maršale! Vi ste jednoga dana, u vrijeme krvavog kreševa, doviknuli svijetu — Tuđe nećemo — svoje ne damo! Na te riječi drhnula je čitava Istra. Drhnulo je i moje staro srce. Svi smo mi bili svjesni da se ona krilata riječ našeg Maršala tiče u prvom redu nas Istrana, naše drage, porobljene Istre, naše slobode.«

God. 1953, kada su odnosi s Italijom bili na najnižoj točki, drug Tito je opet posjetio Opatiju. God. 1955. u Opatiji je bio čak tri puta, 1956. dva puta, 1957. dva puta, 1958, 1959, 1960, 1961, 1965. god. po jedan put, 1966. dva puta, 1967, jedanput, te jedanput 1970. godine, kada je prisustvovao i otvaranju međunarodnog aerodroma na Krku.

Prilikom tih posjeta drug Tito je često u Opatiju dovodio svoje goste strane državnike, najčešće na proputovanju za Brijune, a znao je tada primiti i delegacije iz Istre i drugih obližnjih krajeva. I tu, kao i svugdje gdje bi dolazio, uvijek bi uspostavio srdačan kontakt, ne samo sa službenim osobama nego i sa stanovnicima opatijske komune, mnogobrojnim gostima Opatije, te s radnicima u radnim organizacijama koje bi posjetio. Uvijek se zanimao za razvoj turizma i poticao na više i bolje.

Buje. Memorandum o suglasnosti o Slobodnoj Teritoriji Trsta, potpisan 5. 10. 1954, kojim je Jugoslaviji pripala Zona »B« toga teritorija, iako teritorijalno nepovoljan za nas, značio je priznanje međunarodnog položaja Jugoslavije. Posjeta Tita novosjedinjenim krajevima bila je, stoga, čin međunarodnog značenja.

Nakon velikoga narodnog mitinga u Koprju, praćen oduševljenim poklicima duž puta, drug Tito je posjetio Buje 21. 11. 1954. godine. Tom je prilikom rekao:

»Ovdje, na ovom terenu Hrvatske, Hrvati treba da žive s Talijanima, isto onako kao što u Koprju treba da žive Slovenci s Talijanima, u bratstvu i slozi na jednoj klasnoj osnovi i ne negirajući nacionalne elemente, nacionalno obilježje, da nađu punu mogućnost zajedničkog života s jednim jedinstvenim ciljem, koji ne poznaje nacionalne granice, a to je ostvarenje socijalizma.«

Nakon govora, Tito je primio diplomu počasnog građanina Buja koju mu je dodijelio Općinski narodni odbor.

Labin. Labinštinu je drug Tito posjetio više puta. Zasluge labinskih rudara Tito je osobito cijenio i često isticao. U poslijeratnim godinama izgradnje, ugljen raških rudara bio je značajan sirovinski i energetski potencijal. Razvoj raškog rudarstva drug Tito je poticao i osobnim inicijativama; tako je, primjerice, već 2. 2. 1948. potpisao rješenje o konstituiranju Istarskih ugljenokopa »Raša«.

Više puta su delegacije Istarskih ugljenokopa boravile kod druga Tita, bilo na Brijunima, bilo u Beogradu.

Drug Tito je često odavao priznanje rudarima Labinštine u vidu odlikovanja i priznanja.

Od svih načina kontaktiranja s Labinštinom, svakako su najznačajnije njegove posjete tome kraju. Tito je Labinštinu posjetio ukupno pet puta.

Prvi put, 11. 5. 1958, posjetio je Rašu.

Prilikom svoga drugog posjeta, 15. 6. 1958, kada se slavila 150-obljetnica rudarenja u Labinštini, u govoru pred oko 50 000 građana, rekao je: »Kad su prije 150 godina rudari i radnici Istre počeli ovdje pod zemljom da rade, nisu mogli ni sanjati, da će doći generacija, koja će sama gospodariti ovim rudnicima, koja će sama ovdje upravljati i sama, po svojoj vlastitoj volji stvarati svoj bolji život.«

Drug Tito je 19. 8. 1964. posjetio živopisno turističko mjesto Rabac, a 13. 9. 1967. nakratko se zaustavio na vidikovcu u Plominu.

Kada je Tito posljednji put boravio na Labinštini, 1. 5. 1971. slavila se 50-obljetnica Labinske republike i bune seljaka na Proštini. Tom prilikom je rekao: »Posebno želim da se obratim veteranima koji su ovdje, prije 50 godina, počeli, tako rekuć, da postavljaju tok jedne nove epohe, tj. samoupravljanja. Prošlo je od tada, kao što rekoh, 50 godina i mi tek danas ostvarujemo ideje koje su rasle u radničkoj klasi i koji su fiksirane u marksističkoj nauci. S ovog mjesta ja moram reći da rudari, uključujući i današnju generaciju rudara i omladinu, zbilja mogu biti ponosni na te tradicije i ono što se na njihovoj osnovi danas ostvaruje.«

Pazin. Drug Tito je posjetio Pazin 14. 6. 1953. godine. Tada se proslavljala 10-obljetnica oslobođenja Istre od talijanske okupacije, a istodobno se svečano otkrivao spomenik Vladimiru Gortanu, borcu za slobodu Istre, kojega su talijanski fašisti 1929. god. strijeljali u Puli.

Veličanstvena proslava, na kojoj je sudjelovalo oko 100 000 ljudi, ne samo iz Istre nego i iz Rijeke, Hrvatskog primorja, Gorskog kotara, Slovenije, održavala se u Bermu, rodnom selu Vladimira Gortana.

Godina 1953. bila je krizna u odnosima Italije i Jugoslavije. Tim povodom drug Tito je rekao:

»Htio bih u vezi s tim odmah da kažem da je to što vi ovdje danas postojite, što govorite svojim jezikom i što se i poslije 13 vjekova nalazite tu, snažni da vas ne bi mogla slomiti nikakva sila, da je sve to dokaz koliko je apsurdno što se danas još postavlja zahtjev za ovom našom teritorijom, za ovim našim krajevima ... Historijska je činjenica da smo mi tu bili, da smo tu ostali i da ćemo ostati tu. Ne, mi se nećemo dati odavde. Mi ne tražimo ništa njihovo, ali mi naše, kao što smo sto puta kazali ne možemo i nećemo dati. Ako nešto moramo žrtvovati, neka to onda bude ne za imperijalističke apetite, nego za sreću naroda.«

Pula. Kad su Brijuni, u neposrednoj blizini Pule, postali jedno od njegovih najomiljenijih boravišta, građani Pule su često imali priliku da susretnu druga Tita. Dvadesetak puta je predsjednik dolazio u grad čiji je bio počasni građanin.

U povodu primanja zlatnog ključa grada, 17. 4. 1972, Predsjednik je rekao: »Ja sam na periferiji vašeg grada, ja sam takorekuć vaš građanin, veoma često sam ovdje ... Kad sam prvi put došao ovdje, rekao sam da ću ostati tu ... Mene veoma raduje što se Pula veoma brzo razvija ... I tu zbilja vlada jedan drugarski, socijalistički duh ... Ja sam uvjeren da mogu da odem i danas, a da će se i dalje ići putem koji su naši ljudi zacrtali krvlju i svojim upornim radom ...«

Još prije »službenog« početka Titove politike nesvrstavanja, Tito je baš u Puli 1955. god. izgovorio povijesne riječi koje su nagovijestile trajno opredjeljenje u vanjskoj politici, što ga slijedimo sve do danas: »Svijet se može stabilizirati samo putem aktivne koegzistencije, a ne politikom ideološke podjele svijeta na blokove. Mi uporno stojimo na strani onih koji su bili za mir. Mi smo mnogo puta davali primjer postojanosti u toj borbi za mir i ustrajno ostali na strani koja je bila za to, da se razni međunarodni problemi riješe mirnim putem ...«

Često je drug Tito dolazio u posjet radnicima puljskih radnih kolektiva: »Uljanik«, »Boris Kidrič«, »3. januar« itd. Drug Tito je posjetio i neka sela u okolini Pule; Peroj, Banjole, Medulin i Fažana. U selu Peroj, pored česme na trgu, u znak sjećanja podignuta je kamena ploča na kojoj piše: »Ovaj je vodovod izgrađen ličnom brigom predsjed-

nika FNRJ Josipa Broza Tita za što mu je narod Peroja neizmjereno zahvalan.«

Kao veliki poklonik filma, gotovo svakog ljeta Predsjednik je prisustvovao svečanom otvaranju filmskog festivala u Puli, čiji je bio provitelj.

Rovinj. Budući da je Rovinj najbliži obalni grad izvan teritorija otočja Brijuni, to je Predsjedniku omogućavalo da ponekad učini kratak posjet tome gradiću, često i izvan službenih i protokolarnih običaja. Tada bi neposredno dolazio u dodir sa stanovnicima: radnicima, ribarima, seljacima, jednostavnim i prirodnim ljudima kakav je zapravo i sam bio.

U razdoblju od 1954. do 1978. god. drug Tito je 9 puta posjetio Rovinj. Međutim, prvi službeni susret s radnim ljudima Rovinja imao je i prije, još 1949. godine, kada je na Brijunima primio delegaciju radnog kolektiva »Istarskih boksita«. U to doba ekonomske blokade, sirovine, a pogotovu rude, imale su kapitalno značenje za privrednu nezavisnost Jugoslavije. Planirano je da se s prvim petogodišnjem planom stvori potpuno nova aluminijska industrija, te da se izvozom ruda u zapadne zemlje olakšaju velike teškoće koje su nastale blokadom. Zbog toga je bilo razumljivo zanimanje druga Tita za taj kolektiv. Na kraju razgovora delegati su obećali da će 15 dana prije roka izvršiti svoj godišnji plan koji je utvrdilo Ministarstvo rada, i time, kako je rekao direktor poduzeća, dati »odlučan odgovor svima koji klevetaju našu zemlju.«

Prvi put u posjet Rovinju drug Tito je došao iznenada, ali u tili čas cijeli je Rovinj bio na nogama. Bilo je to 15. 8. 1954. godine. Tada je obećao da će posjetiti Bolnicu za liječenje tuberkuloze kostiju, i to je i učinio 5 dana kasnije. Idući posjet zbio se 25. 8. 1957, a u duštvu visokoga stranog gosta drug Tito je došao u Rovinj i 8. 7. 1958. S njim je bio predsjednik UAR Gamal Abdel Naser. Kad je došao iduće, 1959. godine, rovinjski i porečki ribari imali su nesvakidašnjeg gosta: drug Tito je zajedno s njima ribario na Limskom kanalu. Dana 24. 8. 1959. s njim je u gostima bio etiopski car Haile Selassije, 6. 4. 1965. predsjednik Tunisa Habib Burgiba a 25. 9. 1968. ponovo je bio Haile Selassije. Posljednji put pozdravio je građane Rovinja u njihovoj sredini 2. 5. 1978. godine.

Drug Tito je osobitu pažnju iskazivao talijanskim borcima koji su se borili u redovima NOV-a. Tako je 1954. godine u povodu 10-obljetnice osnivanja Bataljona »Pino Budicin« odlikovao taj bataljon Ordenom za sluge za narod I stupnja »zbog velikog kolektivnog junaštva i izuzetnih zasluga stečenih u toku borbe protiv neprijatelja, za oslobođenje zemlje«.

God. 1962. drug Tito je proglašen počasnim građaninom grada Rovinja.

Poreč. U Poreč je drug Tito znao češće i iznenada navratiti u kraćim izletima brodom s Brijuna. Prvi put je to bilo 18. 8. 1954, kada je vla-

dalo posebno raspoloženje jer je u to vrijeme još trajala napetost oko Slobodne Teritorije Trsta, a pregovori u Londonu privodili se kraju. Dana 3. 8. 1963. ponovo se gradom pronio glas: »Stiže drug Tito!«. Ponovo su ga dočekale tisuće razdraganih građana i gostiju koji su se tada zatekli u Poreču. God. 1965. Predsjednik je u dva navrata došao u Poreč zajedno sa svojim gostima. Prvi put je to bio predsjednik Gvineje Seku Ture, a drugi put maršal Sovjetskog Saveza Andrej Jeremenko. Stanovnici Poreča nisu slutili da je predsjednikova posjeta 26. 12. 1977. bila i posljednja.

Prilikom svake od tih posjeta drug Tito se živo zanimao za razvoj općine Poreč, a naročito za razvoj turizma.

* * *

Mislim da bi za kraj bile najprikladnije riječi istarskog revolucionara i pjesnika Zvane Črnje koje govore o sudbinskoj povezanosti Istre i crvene niti Titova života i borbe:

»... Sudbina mukotrpane Istre javlja se kao nezaobilazni element u globalu Titove misli, a iz daljnjeg razvoja događaja poznato je da je borba za oslobođenje Istre, upravo na podlozi i na idejnim pretpostavkama Titove nacionalno-političke strategije, uvrštena među temeljne ciljeve jugoslavenske revolucije ... Da su od ustaničkih dana 1941. do Osima Titove strataške, političke i diplomatske procjene bile u tom pogledu (misli se na »istarsko pitanje«) presudne i odlučujuće, to ne treba posebno dokazavati. Bez Titovog osobnog udjela u razrješavanju revolucionarnih, vojnih i državničkih problema, na istarskom frontu imperijalizam ne bi ustuknuo. To je neosporna povijesna činjenica. Međutim, malo je tko zapazio da se u genezi revolucionarne misli Josipa Broza Tita Istra javlja kao poligon na kojem su u kontekstu međunarodnih odnosa iskušane zasade one njegove politike, koja je u poslijeratnim decenijama prerasla u prvorazredni svjetski fenomen ... Zar nije Josip Broz, baš u vezi s Istrom, formulirao i ovo drugo veliko načelo svoje filozofije i svoga viđenja boljeg svijeta: Tuđe nećemo, a svoje ne damo?« Oba su ta načela osnove moderne političkog mišljenja u univerzalnim razmjerima.«

8. PODRUČJE HISTORIJSKOG ARHIVA ZADAR

Frane Ivković, Historijski arhiv Zadar, Źrtava fašizma b.b.

Prvorazrednih izvora za »Svjedočanstvo o Titu u našim arhivima 1945—1980« u Historijskom arhivu u Zadru nema, niti ih ima u drugim institucijama, društveno-političkim zajednicama i organizacijama koje

pokriva naš Arhiv. U muzeju postoji samo fotografski materijal vezan za boravak druga Tita u pojedinim mjestima. Stoga ćemo se u ovom radu ograničiti samo na kronološki prikaz boravka druga Tita u našem kraju.

Prikaz se sastoji od dva dijela. U prvom je prikazan boravak druga Tita u Zadru i njegovu širem području koje danas obuhvaća pet općina: Zadar, Biograd n/m, Benkovac, Obrovac i Pag, a u drugom dijelu Šibenik i njegov kraj, zahvaćajući još područje općina Knina i Drniša.

POSJET DRUGA TITA ZADRU I OKOLICI

Prije nego što je drug Tito prvi put posjetio Zadar, bila je delegacija Zadra i Benkovca kod njega u Beogradu 12. siječnja 1951. godine. Odaživajući se pozivu te delegacije Tito je prvi put posjetio Zadar 17. srpnja 1951. godine. Stigao je u Zadar u pratnji visokih partijskih i državnih rukovodilaca, iskrcavši se na zadarskoj Radničkoj obali oko 9,30 sati.

Osim predstavnika grada Zadra dočekali su ga i predstavnici kotara Zadar-kopno, Zadar-otoci i kotara Benkovac. Pješice su se uputili prema zgradi Gradskog narodnog odbora, praćeni pozdravima nekoliko tisuća građana. Tito je odlučio, iako to nije bilo predviđeno, da se obrati Zadranima kraćim govorom. Izrazio je žaljenje što već prije nije posjetio Zadar, koji je nakon 25 godina vraćen matici zemlji. Izrazio je uvjerenje da će Zadar, uz pomoć šire društvene zajednice, zaliječiti rane rata i opet postati jedan od najljepših gradova nove socijalističke Jugoslavije. I na ovom skupu Tito je izjavio da će u Zadru uskoro početi izgradnja većih poduzeća i željezničke pruge Knin—Zadar.

Poslije govora Predsjednik se oko jedan sat zadržao u razgovoru s predstavnicima narodnih vlasti, a potom je razgledao porušeni grad i njegove znamenitosti. Tom prilikom posjetio je samostan sv. Marije, katedralu sv. Stošije, Arheološki muzej i Državni arhiv (danas Historijski arhiv).

Dječjem domu »Vladimir Nazor«, u koji su bila smještena djeca palih boraca, poklonio je 300 000 dinara. Oko 15 sati drug Tito i ostali gosti napustili su Zadar.

Do slijedeće posjete druga Tita Zadru došlo je nakon dvije godine. Oko 20 sati na Radničku obalu pristala je jahta »Jadranka«. Nakon kraće šetnje Tito je svratio u Hotel »Beograd«, u kojem se zadržao oko pola sata, a zatim se prošetao obalom do Hotela »Zagreb«, srdačno pozdravljan od više tisuća Zadrana. U društvu građana zadržao se više od jednog sata, a zatim je s predstavnicima narodnih vlasti pošao na brod, gdje su duže razgovarali. Tito im je obećao pomoć u vezi sa što hitnijom obnovom porušenog Zadra. Slijedećeg dana u jutarnjim satima posjetio je Gradski narodni odbor i informirao se o aktualnim problemima Općine, a oko 9 sati napustio je Zadar.

Treći put je drug Tito posjetio Zadar s predsjednikom UAR Nase-rom, 5. srpnja 1958. godine. Stigli su brodom JRM »Galeb« oko 20,30 sa-ti. Velik broj građana pozdravio je neimare pokreta nesvrstanosti. Dva su se predsjednika s Radničke obale uputili prema hotelu »Zagreb«, gdje su u ljetnoj bašti u društvu građana proveli nekoliko sati i raz-govarali sa zadarskim funkcionarima o problemima zadarskog kraja. Ho-tel su napustili oko 22,30 sati i uputili se na brod koji je krenuo prema Brijunima oko 3 sata u noći.

I slijedeći posjet druga Tita Zadru bio je u znaku angažiranosti za jačanje pokreta nesvrstanosti. Razaračem »Split« drug Tito je doputo-vao u Zadar s predsjednikom vlade Sudana Ibrahimom Abdulom 15. sr-pnja 1960. u 11 sati. Automobilima su krenuli s Radničke obale, a po-tom su Istarskom obalom i Obalom maršala Tita došli do Hotela »Za-greb«, gdje im je priređen ručak. Dva predsjednika motornim su čam-cem JRM obišli i gradilište Masliničkog mosta. Potom su u 13,30 sati napustili Zadar i i nastavili put Jadranskom magistralom u pravcu Rijeke prolazeći kroz razna mjesta i pozdravljeni od naroda.

Slijedeći posjet druga Tita Zadru, iako neslužben, bio je uveliko ra-dni. Predsjednik je s drugim visokim ličnostima stigao u Zadar 2. kolo-voza 1960. oko 9,30 sati. Brod »Galeb« je pristao na Radničkoj obali, gdje su druga Tita osim predstavnika Zadra dočekali i predstavnici Ben-kovca, Biograda n/m, Obrovca i kotara Split. Nakon susreta s domaći-nima i ostalim gostima Predsjednik je razgledao grad i tom prilikom posjetio crkvu sv. Krševana, crkvu sv. Donata i iskopine rimskog fo-ruma, pokazujući velik interes za proces njihove obnove i revitalizacije. Nakon kratkog predaha u Hotelu »Zagreb« i razgovara s domaćinima drug Tito je posjetio Tekstilni kombinat »Boris Kidrič«, gdje je razgledao novu krep-končaonicu i s predstavnicima kolektiva razgovarao o njiho-vu razvoju. Zatim je visoki gost posjetio hotelsko naselje »Borik« gdje se interesirao za razvoj turističke privrede u zadarskom kraju. Oko 14,30 sati Predsjednik se vratio na brod, gdje je razgovarao s predstavnicima zadarske i susjednih općina, a potom je napustio grad.

Šesti je put predsjednik Tito posjetio Zadar 10. kolovoza 1965, go-dine stigavši pred zgradu Općinske skupštine u 10,30 sati. Na Narodnom trgu srdačno ga je pozdravilo više tisuća ljudi i najodgovorniji društve-no-politički radnici Općine. U jednosatnom razgovoru Predsjednik se interesirao za privredni razvoj zadarske općine, pokazujući izuzetno poznavanje zadarske situacije, ocjenivši da je u zadarskoj općini stvo-rena dobra osnova za dalji razvoj, a osobito poljoprivrede i turizma. Tom prilikom Tito se interesirao za poznato ustaničko mjesto Iž Mali. Srdačno ispraćen, Predsjednik je brodom »Galeb« otputovao iz Zadra u 11,45 sati. Zadrani su ponovno srdačno i toplo dočekali svoga najdra-žeg gosta 10. kolovoza 1966, kada je brodom »Galeb« stigao iz posjete UAR u Šibenik, a odatle produžio do Zadra (stigao je oko 19,30 sati). Na-

kon pozdrava domaćina i kraćeg zadržavanja na »Galebu«, oko 21 sat pješke je krenuo do Hotela »Zagreb«, gdje je s domaćinima ostao oko 3 sata. Slijedećeg jutra otputovao je s aerodroma u Zemunik u avionom u Beograd.

Nakon tri godine drug Tito se ponovo našao među Zadranima. Predsjednik je stigao »Galebom« 28. kolovoza 1969. u 15,45 sati na Radničku obalu, gdje su ga srdačno dočekali predstavnici Zadra i susjednih općina. Prošetao je gradskim ulicama, a potom se automobilom iz Ulice Borisa Kidriča uputio u posjet Ninu, nekadašnjoj hrvatskoj prijestolnici. Za vrijeme kratkotrajne posjete Ninu, Predsjednik je razgledao značajne spomenike iz hrvatske prošlosti, crkvu sv. Ambroza, sv. Križa, rimski hram posvećen božici Dijani i zbirku Arheološkog muzeja u Ninu, pokazujući velik interes za povijesnu baštinu. Drug Tito je nakon povratka u Zadar, u Hotelu »Park« na Boriku, vodio duži razgovor s predstavnicima zadarske i susjednih općina. Razgovarali su o tada aktualnim pitanjima razvoja zadarske subregije, a posebno o djelovnju Saveza komunista. Prije večere Tito je razgovarao sa sudionikom oktobarske revolucije Božom Kušterom. Oko 22,30 sata Tito je »Galebom« otputovao na Pag.

Posljednji, deveti put, Tito je posjetio Zadar 15. kolovoza 1979. godine. Oko 17 sati »Galeb« se usidrio u Zadarskom kanalu. Vrlo srdačno i oduševljeno pozdravljen od tisuće Zadrana, zadržao se u društvu domaćina dva sata na terasi Hotela »Zagreb«. I taj put živo se interesirao za razvoj Zadra, ocijenivši da je u posljednjim godinama mnogo učinjeno. Tito se tada susreo i fotografirao s istaknutim revolucionarima iz Zadra. Predsjednik ih je pozvao na »Galeb« gdje je i prenoćio, a slijedećeg jutra radni ljudi Zadra s obale mahanjem su i povicima »Tito, dođi nam opet«, zaželjeli najdražem gostu sretan put.

Osim Zadra, predsjednik Tito posjetio je i druga mjesta na širem zadarskom području.

Mjesto Molat, na istoimenom otoku, prvo je mjesto na širem zadarskom području koje je Predsjednik posjetio. Stigao je motornim brodom »Podgorika« 3. kolovoza 1953. oko 11 sati. U luci je bila grupa djece i ribara. Mlade Molaćanke pripremile su pozdrave i dočekale druga Tita pred Domom kulture. Predsjednik je posjetio Narodni odbor općine, a s predstavnicima vlasti, privrednih i društvenih organizacija u buffetu »Triglav« proveo je oko 2 sata u razgovoru o problemima mjesta. Razgovarao je i s majkama palih boraca, dodijelivši im novčanu pomoć. Nakon toga je srdačno ispraćen.

Dva dana kasnije, 5. kolovoza 1953, od 15 do 17 sati, Tito je posjetio Novigrad i Obrovac. Predsjednik je razgledao ta mjesta, posebno kanjon rijeke Zrmanje i Podgorski kanal, obišao tadašnji drveni kombinat »Partizan«, pregledao novi most, nalazište mramora, bio gost na ručku, a predstavnicima kotara Benkovac obećao da će doći k njima u lov.

Ustanički Iž drug Tito je posjetio 10. kolovoza 1958. godine. Oko 17,30 sati Predsjednik se iskrcao s broda »Jadranka« u Malom Ižu. Posjetio je spomenik palim borcima u uvali Knež. Zatim se, u pratnji domaćina, motornim čamcem odvezao do Velikog Iža, gdje su ga na obali očekivali gotovo svi stanovnici toga ustaničkog otoka. Velik broj Ižana okupio se u Domu kulturno-umjetničkog društva »Sloga«, gdje su s visokim gostom razgovarali o problemima otoka. Osobito je bilo riječi o teškoćama s kojima se susreću obitelji palih boraca ovoga otoka. Tito se zadržao s njima u dužem razgovoru, poklonivši 800,000 dinara za obitelji palih boraca koje se nalaze u težem materijalnom stanju.

Nakon razgledavanja prostorija Narodnog odbora općine Iž, drug Tito je šetnjom pošao do Hotela »Slanac«, gdje je priređena večera. Oko 21,30 sati svečano je ispraćen, pjesmom i narodnim kolom.

Biograd n/m drug Tito je posjetio 10. kolovoza 1965. godine. Oko 9 sati na terasi »Ilirije« vodio je razgovor s predstavnicima općine, zatim razgledao turističke objekte u predjelu kupališta »Solane«, a potom je nastavio put Jadranskom magistralom prema Zadru.

Otok Pag (danas se nalazi u sastavu Zajednice općine Rijeka, ali pripada u nadležnost Historijskog arhiva u Zadru) drug Tito je posjetio dva puta. Prvi put 14. kolovoza 1960. godine u 9,30 sati. Tada je posjetio pašku solanu, novi vinarski podrum, Narodni odbor općine u kojem je vodio razgovore o razvoju paške općine. Tom prilikom bio je i u Novalji. Nešto poslije 18 sati Predsjednik je s pratnjom napustio otok.

Drug Tito je posjetio Pag i 23. kolovoza 1969. godine. Nakon dočeka u paškoj luci u 9,25 sati Predsjednik je posjetio novi most iznad Ljubackih vrata, kojim je otok povezan s kopnom, a zatim novu robnu kuću riječkog poduzeća »Brodokomerce« na Trgu bratstva i jedinstva. Razgovore o razvojnim planovima otoka vodio je s predstavnicima općine u školi »Juraj Dalmatinac«, a nakon razgovora posjetili su solanu »Pag« i razgledali proizvodne pogone.

Tito je napustio otok nakon svečanog ručka u Hotelu »Bellevue« ispraćen paškim narodnim kolom.

POSJET DRUGA TITA ŠIBENIKU I OKOLICI

Drug Tito je prvi put posjetio Šibenik 11. rujna 1948. godine. To je ujedno bila i njegova prva posjeta Sjevernoj Dalmaciji.

U jutarnjim satima iskrcao se u Šibenskoj luci gdje ga je dočekalo mnoštvo oduševljenih građana. Pješice je otišao u Radnički dom u kojem su ga dočekali predstavnici Šibenika. Predsjednik je kraćim govorom uputio tople pozdrave građanima Šibenika, žaleći što prije nije mogao posjetiti Šibenik, čije je stanovništvo dalo nesebičan prilog narodnooslobodilačkoj borbi. Nakon toga Tito je razgovarao s predstavnicima Šibenika o privrednim, kulturnim, zdravstvenim i drugim proble-

mima značajnim za dalji razvoj i napredak grada i njegove okolice. Darovan i i srdačno pozdravljen od brojnih građana Tito je napustio Šibenik.

Slijedeći put Tito je posjetio Šibenik 8. rujna 1953. godine. Jahta »Jadranka« pristala je u šibensku luku oko 19 sati. Predsjednik je s obale krenuo prema katedrali, a odatle Ulicom Ivana Ribara prema Poljani, koja nosi njegovo ime i dalje do Hotela »Krka«, s čije je terase održao kraći govor okupljenim građanima. Tom prilikom primio je Dumu Polić, majku kojoj su za slobodu poginula četiri sina. Htjela ga je vidjeti da joj bude lakše, jer u Titu i njegovom i narodnom djelu kao da vidi svoje sinove. U jutarnjim satima 9. rujna, Tito je sa svojom pratnjom i domaćinima razgledao razne znamenitosti u gradu i pristanište, a zatim je s predstavnicima Šibenika razgovarao na brodu. Potom se malom jahtom »Podgorka«, preko rijeke Krke i Proklanjskog jezera, uputio prema Skradinu i slapovima Krke.

Tito se zadržao kratko vrijeme u Skradinu, gdje su mu mještani priredili veličanstveni doček. Potom se uputio na slapove Krke, gdje je ostao puna dva sata. U prolazu je razgledao hidrocentralu u blizini Buna, a nakon toga posjetio je Ttvornicu glinice i aluminijsku u Lozovcu, razgledavši pogone i zadržavši se u dužem razgovoru s radnicima o problemima i planovima u tvornici. Predsjedniku je priređen ručak u malom naselju kod Slapa. Istoga dana Predsjednik je posjetio i ustaničko mjesto Zaton kod Šibenika zadržavši se u razgovoru s ljudima i majkama palih boraca toga mjesta, a posjetio je i kuću prvoborca Drage Živkovića.

U toku dana Predsjednik je posjetio Betinu; o toj posjeti mještani nisu bili obaviješteni, ali je za pet minuta cijelo selo bilo na nogama želeći pozdraviti druga Tita.

Iz Šibenskog kraja drug Tito je oko 16 sati nastavio put za Split preko Rogoznice. Prenoćio je na brodu »Jadranka« u mjestu zvanom Luke.

Treći je put drug Tito posjetio Šibenik prilikom odlaska u službeni posjet Etiopiji i Egiptu.

Predsjednik je doputovao plavim vlakom u Šibenik 2. prosinca 1955. u 12,50 sati; na željezničkoj stanici dočekali su ga predstavnici i građani Šibenika, te visoki republički i vojni funkcionari. Zatim su pošli na »Galeb«, gdje su se zadržali u kraćem razgovoru, a Tito je primio i grupu pionira s kojima se šalio i razgovarao. Tito je napustio Šibenik u 13,45 sati pozdravljen i ispraćen od brojnih građana Šibenika i okolice.

Slijedeći posjet druga Tita Šibeniku bio je u sklopu posjeta i drugim mjestima Dalmacije.

Predsjednik Tito stigao je iz Hvara u Šibenik brodom »Galeb« 9. kolovoza 1965. u 18,30 sati. Obišavši počasnu četu JRM, automobilom se odvezao do Poljane, a odatle je pješice pošao do Gradske vijećnice, gdje je razgovarao s predstavnicima Šibenika o aktualnim problemima ši-

benske komune. Noć je proveo na »Galebu«. Slijedećeg dana u jutarnjim satima Predsjednik je obišao gradilište Šibenskog mosta, a potom se oko 9 sati uputio Jadranskom magistralom u pravcu Biograda n/m.

Posljednji, peti put, drug Tito je posjetio Šibenik 10. svibnja 1966. u svojstvu pokrovitelja proslave 900-obljetnice prvog spomena Šibenika. Toga dana oko 9 sati uplovio je u šibensku luku brod »Galeb« u pratnji razarača JRM.

Na obali ga je dočekalo i pozdravilo više tisuća građana Šibenika i okolice. Nakon dočeka, drug Tito se odvezao u TLM »Boris Kidrič« u Ražinama gdje je razgledao više pogona i razgovarao s predstavnicima kolektiva o daljim perspektivama tvornice. Zatim se vratio u Gradsku vijećnicu, gdje je razgovarao s predstavnicima Šibenika o najaktualnijim problemima šibenske komune; nakon toga razgovora pripremljen je svečani ručak u Hotelu »Jadran« na kojem su izmijenjene zdravice. Poslijepodne Predsjednik se odvezao do gradilišta šibenskog mosta, a potom se uputio prema Murteru. U Vodicama ga je dočekalo čitavo mjesto; dirnut velikim dočekom i pažnjom drug Tito se na čas zaustavio.

I Tijesno je dočekalo druga Tita velikim oduševljenjem, iskićenim ulicama, parolama i buketima cvijeća. Tito je izašao iz svojih kola i prešao preko mosta.

Nadasve srdačan i topao doček priredili su drugu Titu mještani Murtera.

Posjetio je spomenik palim borcima i fotografirao se s borcima Murtera koji su se borili na Sutjesci. Tom prilikom, drug Tito se susreo sa starom poznanicom iz rata Maricom Zastavniković. Zajedno su se uputili prema vidikovcu Sveti Rok, odakle su se vidjele sve ljepote Kornatskog otočja i Vranskog jezera. Prilikom povratka s vidikovca, na poziv vlasnika gostionice »Stari Murter«, drug Tito je svratio na čašicu crnog domaćeg vina. U zadružnom restoranu »Kornat« priređena je zakuska. U kasno poslijepodne, darovan i pozdravljen, drug Tito je napustio šibenski kraj i uputio se prema Zadru.

Titove posjete drugim mjestima šibenskog kraja uglavnom su vezane za posjete gradu Šibeniku. Jedina njegova posjeta šibenskom kraju kada nije svratio u Šibenik bila je posjeta otoku Zlarinu 10. kolovoza 1958. godine. Jahta »Jadranka« pristala je u Zlarinu oko 10 sati. Nakon susreta s predstavnicima mjesta i općine Šibenik drug Tito je posjetio mjesnu zadrugu u kojoj je razgledao obradu koralja. U bašti pansiona »Koralj« Tito je duže vrijeme razgovarao s predstavnicima vlasti i poljoprivredne zadruge, zanimajući se za probleme rada i unapređenja koraljstva. Za vrijeme svečanog ručka drug Tito je u zdravici zaželio da se svi naši otoci i primorje što brže razvijaju. Predsjednik je napustio Zlarin u 14 sati.

Potrebno je spomenuti i posjetu druga Tita Kninu, koji spada u nadležnost Historijskog arhiva u Zadru, a pod Sabirni centar u Šibeniku,

ali ne bi se mogao svrstati ni u zadarski ni u šibenski kraj. To je posebno područje poznato pod nazivom Kninska krajina, a ulazi u širi sastav Sjeverne Dalmacije.

Drug Tito je boravio u Kninu 21. travnja 1954. na proputovanju iz Splita za Beograd i zadržao se od 11,20 do 14,45 sati. U tom vremenu prošetao se gradom i razgledao staru Kninsku tvrđavu, a u zgradi Narodnog odbora Kotara Knin zadržao se u razgovoru s predstavnicima vlasti. Svečani ručak pripremljen je u Domu JNA. Darovan i srdačno pozdravljen, drug Tito se od Kninjana oprostio na željezničkoj stanici.

* * *

U zaključku valja konstatirati da za »Svjedočanstva o Titu u našim arhivima 1954—1980« treba mnogo učiniti na prikupljanju građe.

Drug Tito posjetio je naš kraj 22 puta. Zadar i njegovo šire područje posjetio je 15 puta, a sam Zadar 9 puta, i to: 17. srpnja 1951; 7. rujna 1953; 5. srpnja 1958; 15. srpnja 1960; 2. kolovoza 1964; 10. kolovoza 1965; 10. svibnja 1966; 28. kolovoza 1969. (kada je posjetio i Nin); 15. kolovoza 1979. Od drugih mjesta šireg zadarskog područja posjetio je: Molat 3. kolovoza 1953; Obrovac 8. kolovoza 1953; Mali Iž 10. kolovoza 1958; Novalju i Pag 14. kolovoza 1960; Biograd n/m 10. kolovoza 1965 i Pag 29. kolovoza 1969.

Šibenik i njegovo područje posjetio je šest puta: Šibenik 11. rujna 1948; Šibenik, Skradin, Slapove Krke, Zaton i Betinu 8. rujna 1958; otok Zlarin 9. kolovoza 1958; Šibenik 9. kolovoza 1965; Šibenik, Tijesno, Murter 10. svibnja 1966.

Knin je posjetio 21. srpnja 1954. godine. Današnje općine Benkovac i Drniš nije posjetio, ali je prilikom dolaska u Zadar i Šibenik razgovarao s njihovim predstavnicima i interesirao se za razvoj i probleme njihovih općina.

Brojne posjete i razgovori potvrđuju da je drug Tito pokazivao velik interes za razvoj ovog kraja, a posebno za sam Zadar, koji je nakon 25 godina ropstva potpuno porušen dočekao slobodu, pomažući ga materijalno i u drugim oblicima. Prilikom posjeta, drug Tito je osobitu pažnju poklanjao borcima i obiteljima palih boraca, dajući im materijalnu i drugu pomoć, te utjehu. Velik interes i ljubav pokazao je za povijesne i druge kulturne spomenike i vrijednosti.

Dvadeset i dvije posjete druga Tita našem kraju govore koliko je volio i cijenio ovaj kraj i koliko su ljudi ovog kraja voljeli druga Tita.

Literatura

1. Damir Magaš i Valentin Uranija: Zadar i okolni krajevi, Zagreb 1976.
2. Valentin Uranija — A. Ivković: Maloiški ustanak 1962, Narodni list, Zadar 1979.

3. Ante Meštrović Nino: Sjećanje na prve susrete s Titom, Zadarska revija 2—3/1981.
4. Slobodna Dalmacija 1945—1980.
5. Glas Zadra — Narodni list 1950—1980.
6. Šibenski list, 1980.

KRONOLOŠKA TABLICA BORAVKA TITA NA PODRUČJU NADLEŽNOSTI HISTORIJSKOG ARHIVA U ZADRU

Šibenik	11. rujna 1948.
Zadar	17. srpnja 1951.
Molat	3. kolovoza 1953.
Obrovac	5. kolovoza 1953.
Zadar	7. rujna 1953.
Šibenik (Skradin, Zaton, Betina)	8. rujna 1953.
Knin	21. travnja 1954.
Šibenik	2. prosinca 1955.
Zadar	5. srpnja 1958.
Zlarin	10. kolovoza 1958.
Mali Iž i Veli Iž	10. kolovoza 1958.
Zadar	15. srpnja 1960.
Otok Pag — Novalja i Pag	14. kolovoza 1964.
Zadar	2. kolovoza 1964.
Šibenik	9. kolovoza 1965.
Biograd n/m	10. kolovoza 1965.
Zadar	10. kolovoza 1965.
Šibenik (Tijesno, Murter)	10. svibnja 1966.
Zadar	10. svibnja 1966.
Zadar, Nin	28. kolovoza 1969.
Pag	29. kolovoza 1969.
Zadar	15. kolovoza 1979.

9. PODRUČJE HISTORIJSKOG ARHIVA SPLIT

Tatjana Kovač, Historijski arhiv Split, Split, Ive Lole Ribara 4/III

- 27. XII 1936. god. Tito je prvi put ilegalno došao u Split da pomogne partijskoj organizaciji u upućivanju dobrovoljaca i slanju materijalne pomoći Republikanskoj armiji u vrijeme španjolskog građanskog rata.
- 19. VII 1940. god. Tito je u Splitu prisustvovao Okružnoj partijskoj konferenciji, te dao značajan doprinos u razmatranju stanja u partijskoj organizaciji i zauzimanju jasnog stajališta prema frakcionaštvu.
- 2. VIII 1940. god. u Splitu je, u predjelu Sirobuja, Pokrajinskom konferencijom KPH za Dalmaciju rukovodio drug Tito. Na toj konferen-

- ciji osuđena su idejna, politička i organizacijska skretanja i određen novi revolucionarni pravac borbe za prava radničke klase.
- 23—26. VII, 1946. god. Tito je boravio u Splitu i posjetio Jadranska brodogradilišta, tvornice cementa »Adria« i »Dalmacija« (danas »14. kolovoz« i »Prvoborac«), govorio na velikom narodnom mitingu, posjetio dječje ljetovalište na Mejama i izložbu »Obnova«. Prilikom te posjete Titu je predana povelja počasnog građanina Splita, koja mu je dodijeljena za godišnjicu oslobođenja Splita 1945. godine.
 - 7. IX 1948. god. Tito je posjetio sindikalno odmaralište »Ivan Lučić Lavčević« u Kaštel Starome.
 - 11. IX prisustvovao je akademiji u Splitu u povodu Dana mornarice. Tada je posjetio i sedmogodišnju školu u Trogiru.
 - 6. III 1950. god. Tito je u Splitu održao govor na predizbornom mitingu za izbor poslanika za Narodnu skupštinu.
 - Istog dana u Sinju je posjetio rudnik ugljenih škriljaca »Ruda« i Seljačku radnu zadrugu »Budućnost« u Hanu.
 - U Klisu je razgledao staru tvrđavu.
 - 10. III 1950. god. Tito je posjetio Hvar i razgledao kulturne znamenitosti. Tom prilikom posjetio je i Milnu, a zatim brodom nastavio put pokraj Bobovišća, Sutivana, Miraca, Supetra, Splitske i Postira, svugdje srdačno pozdravljen od naroda. Tito je tada posjetio i Arheološki muzej u Splitu te obišao iskopine stare Salone.
 - Od 18—24. VII 1951. Tito je boravio u Splitu i posjetio tvornicu »Jugovinil«, Institut za oceanografiju i ribarstvo, razgledao izložbu »Hajduka« te primio grupu starih aktivista radničkog pokreta. 10. IX Tito je ponovo došao u Split na proslavu Dana mornarice i tom prilikom posjetio Divulje.
 - 10. IX 1952. Tito prisustvuje proslavi 10. godišnjice osnivanja JRM.
 - 30. III 1953. Tito je na povratku iz posjeta Velikoj Britaniji došao u Split. 13. IX Tito je u Splitu održao govor na prolavi 10. godišnjice osnivanja VIII korpusa.
 - 29. V 1954. pred odlazak u Grčku Tito je dva dana boravio u Splitu, kada je posjetio Sv. Martin — Podstrana i rodnu kuću narodnog heroja Ljube Dumičića. 26. VII Tito je s carom Etiopije Haile Selasijem posjetio splitsko brodogradilište i razgledao znamenitosti grada.
 - 4. VII 1955. Tito je s indijskim premijerom Nehruom i njegovom kćerkom Indirom Gandhi posjetio Brodogradilište »Split«. 13. IX s grčkim kraljevskim parom Tito je posjetio Brodogradilište »Split«, Dioklecijanovu palaču i Galeriju Meštrović.
 - 30. VII 1956. na povratku s Krfa Tito je posjetio brodogradilište u Splitu.
 - 6. VII 1958. Tito je s Naserom, predsjednikom Ujedinjene Arapske Republike, posjetio Brodogradilište »Split«.

- 14. VII 1960. Tito je s predsjednikom vlade Republike Sudana Ibrahimom Abudom posjetio Brodogradilište Jozo Lozorina »Mosor« u Trogiru i Vojnopomorski školski centar u Divuljama.
- 14. II 1961. Tito je iz Splita krenuo u službeni posjet zemljama Afrike: Gani, Togu, Liberiji, Gvineji, Maroku i Tunisu i neslužbeni posjet Ujedinjenoj Arapskoj Republici.
- 18. I 1962. Tito je posjetio područja nedavno postradala od potresa: Makarsku, Gornju i Donju Podgoru, Ston, Ploče, Dječje selo u Promajni. Od 2. do 6. V Tito je ponovno u Splitu. U međuvremenu posjetio je Hvar i Bol na Braču, u Zakuću pustio u rad novosagrađenu Hidroelektranu »Split«; tada je posjetio i Omiš i razgledao tvornicu trikotaže »Galeb«. 6. V Tito je na splitskoj rivi pred 150.000 građana održao svoj poznati govor. 9. IX Tito je ponovno u Splitu na proslavi 20. godišnjice osnivanja Ratne mornarice i pomorstva FNRJ. Tom prilikom posjetio je i Vis i Podgoru.
- 26. VII — 28. VII 1964. Tito je boravio na Visu u povodu proslave 20. godišnjice boravka CK KPJ, Nacionalnog komiteta oslobođenja Jugoslavije i Vrhovnog štaba na Visu. Tada je posjetio povijesna mjesta na otoku u kojima je boravio za vrijeme rata. U Visu je otkrio spomenik, posjetio spomen-školu i novosagrađeni muzej te odlikovao brod »Bakar« Ordenom narodnog oslobođenja. Za vrijeme te posjete Titu je uručena Povelja naroda otoka Visa.
- 8. VIII 1965. Tito je kao pokrovitelj proslave prisustvovao 250. jubilar-nim alkarskim igrama u Sinju; u Sinju je posjetio tvornicu konca i prediva »Dalmatinka«. 9. VIII Tito je u Splitu razgledao Dioklecijanovu palaču, a zatim oputovao na Hvar.
- Od 28. do 31. III 1969. Tito je boravio u Splitu. Posjetio je novoizgrađeni objekat Aerodroma »Split«, razgledao kompleks Vojne bolnice i nove gradske predjele. Za to vrijeme Tito je posjetio Trogir, razgledao zavičajn muzej, kulturno-povijesne znamenitosti, katedralu i kulu Kamerlengo. Tada je posjetio Makarsko primorje, Bašku Vodu i Brela. U Splitu je Tito prisustvovao porinuću motornog tankera »Nehru« u Brodogradilištu »Split«, do tada najvećega izgrađenog plovnog objekta u povijesti naše brodogradnje. Tito je i u kolovozu dva dana boravio u Splitu i vodio razgovore s privrednicima i društvenim radnicima.
- 13—16. VIII 1970. Tito je boravio u Splitu. Tada je posjetio upravu gradilišta »Split III« u Trsteniku i tvornicu cementa »Prvoborac« i »10 kolovoz« u Solinu.
- Krajem kolovoza 1971. Tito je došao na kraći odmor u Split.
- 17. VII 1972. Tito je sa šefom Kambodže princom Sihanukom boravio kraće vrijeme u Splitu, kada su razgledali kultuno-povijesne znamenitosti grada. Krajem listopada iste godine u povodu proslave 30. godišnjice stvaranja Ratne mornarice i Ratnog zrakoplovstva Jugosla-

- vije Tito je došao u akvatorij srednjodalmatinskog otočja da bi promatrao tok završnih operacija »Podgora 72«. Tada je bio i u Splitu.
- Poslije punih pet godina je od 10. do 15. IX 1977 boravio u Splitu u povodu proslave 35. godišnjice Ratne mornarice, pomorstva i riječnog brodarstva. 13. IX Tito je posjetio Supetar na otoku Braču, gdje je vodio razgovore s predstavnicima vlasti.
 - Od 23. do 25. IV 1978. Tito je boravio u Splitu. Od 6. do 22. VII Tito je proveo na odmoru u Splitu. 3. XI Tito je došao u Split i sutradan vodio razgovore s rukovodiocima dalmatinske regije, Splita i Vojnopomorske oblasti.
 - Najduži Titov boravak u Splitu trajao je 33 dana, od 13. II do 18. III. Za to vrijeme vodio je razgovore s predstavnicima grada, Dalmacije i Vojnopomorske oblasti. Primio je američkog guvernera Harrimana, potpredsjednika Administrativnog vijeća i ministra vanjskih poslova Demokratske Narodne Republike Koreje, predsjednika grčke vlade Konstantina Karamanlisa. Primio je i predsjednika SIV-a, delegaciju Sabora SR Hrvatske, te delegacije općina Imontski i Vrgorac. Tito je posjetio Mornarički školski centar u Lori i obišao gradilište novog stadiona u Poljudu. Od 14. do 20. IX Tito je ponovno došao u Split. Tada je primio predsjednika Narodne skupštine Alžira i generalnog sekretara Demokratske unije malezijskog naroda te predsjednika Republike Malija. 15. IX Tito je otvorio VIII mediteranske igre. To je bio posljednji Titov posjet Splitu i Dalmaciji.

10. PODRUČJE HISTORIJSKOG ARHIVA DUBROVNIK

Igor Morović, Historijski arhiv Dubrovnik, Dubrovnik, Palača Sponza

Nakon posjete druga Tita Dubrovniku, u kolovozu 1940. godine, narod je tokom NOB-a saznao da se on nalazi na čelu Narodnooslobodilačke borbe naroda Jugoslavije. Početkom listopada 1944. god. drug Tito je izdao zapovijest da se svim snagama nastoji osloboditi Trebinje i Dubrovnik. Jedinice Narodnooslobodilačke vojske oslobodile su Dubrovnik 18. listopada 1944. godine. Prilikom izbora Glavnog odbora Jedinствene narodnooslobodilačke fronte 16. studenog 1944. upućen je pozdravni telegram Titu.

Prvi put poslije rata drug Tito je Dubrovnik posjetio 19. srpnja 1946, kada je u pratnji dra Cvita Fiskovića razgledao kulturno-povijesne znamenitosti, stari grad, Knežev dvor, Arhiv Dubrovačke Republike. Narod ga je na Stradunu i okolnim ulicama oduševljeno pozdravljao uzvikujući »Heroj Tito«. Slijedećeg dana, 20. srpnja, primio je predstavnike društveno-političkog života, koji su mu u znak zahvalnosti i sjećanja na prvi poslijeratni susret poklonili model jedrenjaka iz XVI stoljeća.

Tito je 14. srpnja 1951. opet u Dubrovniku, nakon što je prisustvovao proslavi desete godišnjice ustanka u Crnoj Gori. Narod Dubrovnika

priredio mu je i taj put srdačan doček, od trenutka napuštanja broda »Jadranka« pa do dolaska u stari grad. Budući da je turistička sezona bila u punom jeku, pozdravili su ga i fotografirali i mnogobrojni turisti. Prilikom posjete 3. srpnja 1955. Tito je sa svojim suradnicima i gostima, predsjednikom centralne indijske vlade Džavaharelom Nehruom i njegovom kćerkom Indiom Gandhi, prisustvovao priredbama Dubrovačkih ljetnih igara, a 13. srpnja iste godine Tito s grčkim kraljevskim parom, kraljem Pavlom i kraljicom Federikom, prisustvovao izvođenju »Hamleta« na poznatoj tvrđavi Lovrijenac. I dok je sutradan grčki kraljevski par u pratnji dra Vladimira Bakarića i njegove supruge obilazio kulturno-povijesne znamenitosti, Tito je razgovarao s prisutnim grčkim novinarima. Nakon tri godine, Tito je opet 29. lipnja 1958. stigao brodom »Galeb« u grušku luku, prisustvujući sa svojim suradnicima otvaranju Dubrovačkih ljetnih igara. Tom su prilikom povedeni razgovori o potrebi izgradnje aerodroma, čime bi se turizmu dali novi sadržaji, što je drug Tito prihvatio. Drugog srpnja Tito je dočekao svoga prijatelja Gamala Abdela Nasera, te su zajednički prisustvovali proslavi 15-godišnjice bitke na Sutjesci. Nakon povratka zajednički su otputovali na Brijune.

U pratnji svojih suradnika Tito je 7. kolovoza 1958. posjetio Mljet, Korčulu i Lastovo, a 2. prosinca brodom »Galeb« iz gruške luke krenuo je u posjet Republici Indoneziji.

Odmah nakon prilično jakog zemljotresa, od 7. do 11. siječnja 1962, koji je prouzročivao velike materijalne štete Makarskom primorju i području Stona, Tito je 17. siječnja razaračem »Split« stigao u Ston, u pratnji dr Vladimira Bakarića, Ivana Gošnjaka i Jovana Veselinova.

Kada se vraćao iz posjete Egiptu i Sudanu, 4. veljače 1962, prilikom prolaska pored Dubrovnika u ime naroda upućen mu je pozdravni telegram. Više od 10.000 Dubrovčana priredilo je 23. kolovoza 1963. oduševljen doček drugu Titu i N. S. Hruščovu, koji je s velikim zanimanjem razgledao grad.

Tijekom slijedeće, 1964. godine Tito je tri puta posjetio Dubrovnik (28. srpnja, 2. kolovoza i 30. rujna).

Prilikom odlaska u posjet Ujedinjenoj Arapskoj Republici Egiptu, on je 29. travnja 1966. krenuo iz gruške luke.

Nakon dolaska na dubrovački aerodrom 19. kolovoza 1966. Tito je produžio na Tjentište, a zatim je 22. kolovoza posjetio hidroelektranu Grančarevo i hidroelektranu Dubrovnik.

Budući da je te godine centralna proslava Dana mornarice i pomorstva Jugoslavije bila u Dubrovniku, Titu je upućen poziv da na njoj sudjeluje. U nemogućnosti da ispuni želju Dubrovčana, on im se najtoplije zahvalio. U vrijeme proslave Dana borca, čija se centralna manifestacija 1967. god. održavala na Tjentištu, drug Tito je prilikom dolaska i odlaska posjetio Dubrovnik. God. 1968. Tito je 24. ožujka pustio u rad Hidroelektranu Trebišnjica. Nakon posjete Crnoj Gori i proslavi pet-

naestogodišnjice ustanka on se preko dubrovačkog aerodroma vratio u Beograd.

Stigavši 25. kolovoza 1969. brodom »Galeb« u grušku luku, Tito je primio predstavnike privrednog, političkog i društvenog života grada interesirajući se za rješavanje najaktualnijih problema. Sudjelujući na proslavi 31. godišnjice ustanka naroda Jugoslavije, Tito je preko Dubrovnika, 3. rujna 1971, otišao na Tjentište. I 2. srpnja 1973, u pratnji Eduarda Kardelja, Nikole Ljubičića, Jakova Blaževića, Milke Planinc i Josipa Vrhovca, prilikom posjete Tjentištu drug Tito je boravio u Dubrovniku, posjetivši Konavle.

Drug Tito je u toku veljače 1976. god. proveo petnaestak dana na odmoru u Kupařima, blizu Dubrovnika, posjećujući svakodnevno mnoga mjesta dubrovačke okolice; u društvu s njim bili su Edvard Kardelj i Vladimir Bakarić. Odlazeći na liječenje u Igalo, on je gotovo svaki put išao preko dubrovačkog aerodroma (25. srpnja 1977).

U hotelu »Libertas« Tito je 13. veljače 1978. priredio večeru u čast delegacije NDR Koreje.

Prilikom putovanja za Igalo on je 18. ožujka 1979. opet posjetio Dubrovnik.

Drug Tito je u razmaku od 1946. do 1979. god. u 29 navrata boravio u Dubrovniku ili proputovao kroz njega

Vrlo je značajan i datum 28. listopada 1954, kada se na molbu vodstva Dubrovačkih ljetnih igara prihvatio pokroviteljstva te naše najznačajnije kulturne manifestacije.s

Bio je i ostao najdraži gost Dubrovnika.

SUMMARY

THE TESTIMONIES ABOUT TITO IN OUR ARCHIVES

The authors inform on archival sources about comrade Tito's life and his revolutionary activity in many articles dealing with the subject »The testimonies on Tito in our archives«. The archival material is taken from administrative and legal authorities of the period of the Kingdom of Yugoslavia and of the so called NDH, then from the documents issued by the authorities of the national-liberation movement, and from the public records of the period of socialistic development and self-management socialism. Important data on Tito are found also in the collections of posters and similar printed material and in memoirists' records. The authors of the articles come from the Archives of Croatia, the Archives of the Institute for history of workers' movement of Croatia, the Historical archives of Sisak, Bjelovar and Karlovac. The articles are followed by the chronology of comrade Tito's statys in every single place of the Socialist Republic of Croatia.

(The summary translated into English by Ivo Ficović)